

บทที่ ๓

ทางออกของปัญหาการตั้งครุฑในวัยรุ่นตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่าอายุของเผ่าพันธุ์มนุษย์นั้นน้อย จำต้องไปสู่ปรโลกต้องประสบกับความตายดังที่เข้าใจกัน การอยู่ควรทำกุศลประพฤดิพรหมจรรย์ผู้ที่เกิดมาแล้วไม่ตายไม่มี ผู้ใดมีชีวิตยืนนานผู้นั้นก็อยู่ได้เพียง ๑๐๐ ปี หรืออยู่ได้เกินกว่านั้นก็มีน้อยตรัสต่อไปอีกว่ามนุษย์มีอายุน้อย บุคคลผู้ฉลาดพึงดูหมิ่นชีวิตที่น้อยนั้นด้วยการพึงเร่งประพฤดิธรรม วันคืนล่วงเลยไปชีวิตก็ใกล้หมดสิ้นไปอายุของสัตว์ทั้งหลายก็หมดสิ้นไปเหมือนน้ำในแม่น้ำน้อยจะแห้งไป ฉะนั้นรวมความว่าชีวิตนี้สั้นนักคำว่ามนุษย์ย่อมตายภายใน ๑๐๐ ปี อธิบายว่ามนุษย์ย่อมเคลื่อนตายสูญหายสลายไป ในขณะที่เป็นกลดะ(น้ำใส)บ้าง ...ในขณะที่เป็นอัพพุทะ(น้ำล้างเนื้อ)บ้าง ..ขณะที่เป็นเปสิ(ขึ้นเนื้อ)บ้าง ..ในขณะที่เป็นขณะ(ก้อนเนื้อ)บ้าง ..ในขณะที่เป็นปัญจสาข(๕ ปุ่มคือมือ ๒ เท้า ๒ ศีรษะ ๑)บ้างขณะคลอดย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไปบ้าง ย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไปในเรือนคลอดบ้าง มีอายุเพียงครึ่งเดือน ย่อมเคลื่อน ตาย สูญหาย สลายไปบ้าง มีอายุ ๑ เดือน .. มีอายุ ๒ เดือน .. มีอายุ ๕๐ ปี ย่อมเคลื่อนตาย สูญหาย สลายไปบ้าง รวมความว่า มนุษย์ย่อมตายภายใน ๑๐๐ ปี*

เป็นเรื่องปกติของธรรมชาติที่ไม่ต้องการให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายรวมถึงมนุษย์สูญพันธุ์ ธรรมชาติจึงได้สร้างกลไกการสืบพันธุ์หรือการร่วมประเวณีขึ้น กลไกนี้มีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทุกชนิด รวมถึงมนุษย์ด้วย การสืบพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตทั่วไปตามธรรมชาติจะเป็นไปตามสัญชาตญาณ แต่เนื่องจากมนุษย์แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตทั่วไป เพราะมนุษย์มีปัญญา และสังคมมนุษย์ไม่ต้องการแค่สืบพันธุ์ แต่ต้องการให้การสืบพันธุ์นั้นเป็นไปเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ที่พัฒนายิ่งๆขึ้นไป ถ้าผู้คนในสังคมเข้าใจกลไกนี้ดีมนุษย์ก็จะช่วยกันหาองค์ประกอบเพื่อพัฒนาเผ่าพันธุ์ให้ดียิ่งขึ้น พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความสุขเพราะเห็นว่ามันเป็นที่มาแห่งความสุขซึ่งปุถุชนย่อมยากจะหลีกเลี่ยงหนีพ้นจากมันได้ แต่เมื่อจะเกี่ยวข้องควรเกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง คือไม่ให้มันเป็นโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เช่น มีเพศสัมพันธ์กับคูครองของตนเท่านั้นไม่ล่วงละเมิดคูครองของคนอื่น ตลอดจนรู้ประมาณในวัยที่เหมาะสมในการมีเพศสัมพันธ์ ไม่หมกมุ่นมัวเมาจนเสียหน้าที่และเสียการงาน

*ดูรายละเอียดใน ข.ม.(ไทย)๒๕/๓๕//๑๔๕.

๓.๑ การครองคู่ในวัยรุ่นกับการหาทางออกของครอบครัวในสมัยพุทธกาล

การเจริญหรือการเสื่อมของอายุขึ้นอยู่กับกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ได้ร่วมกันกระทำ เมื่อมนุษย์มีมิจาทิภูติหรือกระทำกุศลกรรมกันอย่างแพร่หลาย อกุศลกรรมบถ ๑๐ จะเจริญรุ่งเรือง ก็จะเข้าสู่สมัยที่มนุษย์จะมีอายุขัย ๑๐ ปี เด็กหญิงอายุ ๕ ปีก็มีสามีได้ เกิดสมัยที่มนุษย์ทั้งหลายที่ไม่เกื้อกูลมารดาบิดา ไม่เกื้อกูลสมณะ ไม่เกื้อกูลพราหมณ์ และไม่ประพฤติด่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลจักได้รับการบูชาและได้รับการสรรเสริญ พวกเขาจักไม่มีจิตคิดเคารพยำเกรงว่าเป็นแม่ ป้า น้า ป้าสะใภ้ น้าสะใภ้หรือเป็นภรรยาของอาจารย์มนุษย์โลกจะมีการสมสู่ปะปนกันเป็นเสมือน เพาะ และ ไก่ สุกร สุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก มนุษย์จะเกิดความอาฆาตพยาบาทคิดร้ายและคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้าทั้งระหว่างมารดากับบุตร บิดากับบุตร หรือพี่ชายน้องชายกับพี่สาว น้องสาว จึงเห็นได้ว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการก่อกำเนิดของชีวิตว่าก่อเกิดได้อย่างไร การก่ออกุศลกรรมหรือก่อความเสื่อมในสังคมของมนุษย์ ทำให้อายุขัยของมนุษย์ลดลงได้ อายุที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในวัยต่าง ๆ ก็ลดลงตามแม้กระทั่งอายุที่เหมาะสมกับการเป็นวัยเจริญพันธุ์ก็ลดลงตามไปด้วย

แม้ในสมัยพุทธกาลนั้นวัยหรืออายุของการเลือกใช้ชีวิตคู่ด้วยกันก็มีหลากหลายวัย โดยอาจเลือกตามความชอบของตนหรือตามคำแนะนำดังมีปรากฏในอรรถกถาที่ธิดามารคิดถึงบุรุษประเภทต่างๆ ที่ธิดามารเอาชนะใจได้ว่า“ความประสงค์ของพวกบุรุษสูงๆต่ำๆบางพวกมีความรักในเด็กหญิงรุ่นทั้งหลายบางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปฐมวัยบางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัยบางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย....”^๒แสดงว่าการเลือกคู่สมัยนั้นมีการเลือกคบคู่กันได้หลายวัย แต่อย่างไรก็ตามการที่หญิงและชายจะใช้ชีวิตคู่ด้วยกันอายุไม่ได้เป็นเพียงเกณฑ์หลักหรือเกณฑ์เดียวในการเลือกคู่ครอง ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธศาสนามีคำสอนหรือแนวทางที่สำคัญไว้มากมายแก่ทั้งหญิงและชายให้ไตร่ตรองก่อนเลือกคู่ชีวิต ตั้งแต่การพิจารณาเลือกลักษณะหญิงหรือชายที่จะมาเป็นคู่ชีวิต ซึ่งคู่อัตลักษณ์รูปร่างหน้าตาคุณธรรมสติปัญญา พิจารณาทั้งเรื่องของสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและค่านิยมจนถึงแนวทางการใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกันให้มีความสุขอย่างยืนยาว หรือใช้เรื่องของผู้ชักนำผู้เป็นเสมือนสื่อกลางที่มีอำนาจหรือเป็นที่เคารพนับถือในแว่นแคว้นทั้งในสถานะของคหบดี พ่อค้าแม้กระทั่งนักบวชแนะนำให้

^๒ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๒-๑๐๓/๓๑-๓๔.

^๓บุ.อป.อ.(ไทย)๘/๑/๑๕๖.

รู้จักด้วยพิจารณาเห็นว่าเป็นคนที่ดีที่เหมาะสมแก่กันมาช่วยในการตัดสินใจเลือกคู่ แม้กระทั่งท้ายที่สุดใช้เรื่องกรรมช่วยในการพิจารณาประกอบการเลือกคู่

คำสอนของพระพุทธศาสนาถือว่าการเลือกคู่หรือเลือกบุคคลที่เหมาะสมให้กับบุตรเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญของบิดามารดา ในสมัยพุทธกาลได้มีการดูลักษณะของบุคคลที่จะมาเป็นคู่ครองแก่บุตรสาวของตนด้วยการดูปรีศลักษณะซึ่งเป็นการดูลักษณะของบุรุษและสตรี ดังมาคันทียพราหมณ์ขณะพบพระพุทธองค์รู้สึกพึงพอใจบุคลิกลักษณะของพระพุทธองค์จึงตั้งใจอยากจะเป็นบุตรสาวให้ แต่ภรรยาของมาคันทียพราหมณ์ได้นำเกณฑ์การดูปรีศลักษณะมาดูโดยดูจากรอยเท้าพระพุทธองค์ นางจึงทราบว่าบุรุษผู้นี้เป็นผู้ที่หลุดพ้นจากอาสวะทางโลกทั้งปวงไม่มีทางที่จะหันกลับมาใช้ชีวิตคู่กับบุตรสาวของตน^๔ ถือเป็นการทำหน้าที่ของบิดามารดาเพื่อให้บุตรได้คู่ครองที่ดีที่สุดดังปรากฏในหลักทศกว่าหน้าที่ของบิดามารดาที่จะพึงกระทำต่อบุตรประการหนึ่งก็คือการหาคู่ครองที่สมควรให้แก่บุตร^๕ หรือหลักธรรมการพิจารณาประเภทของภรรยาที่ชายสมควรจะเลือก^๖ หรือเมื่อแต่งงานไปแล้วการแต่งงานนั้นจะมีความสุขหรือไม่ก็ต้องพิจารณาจากลักษณะของคู่แต่งงาน^๗ เป็นต้น^๘ แต่ในบางคราวหญิงชายก็คบหากันด้วยการตัดสินใจด้วยตนเองในการเลือกคู่เลือกตามความพึงพอใจหรือตามอุปนิสัยตามความชอบของตนเองเป็นหลักการกระทำตามใจชอบนี้แม้ในสมัยนั้นก็อาจไม่ได้ใส่ใจแม้กระทั่งเรื่องของวัยที่เหมาะสม ปฏิเสธคำแนะนำหรือข้อชี้แนะจากบิดามารดาและบางคู่ถึงขั้นต้องพาตนเองและคู่ชีวิตที่เลือกออกจากครอบครัวไปใช้ชีวิตคู่ตามลำพังโดยไม่ไปอาศัยครอบครัวฝ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น

ในสมัยพุทธกาลการมีครอบครัวตั้งแต่อายุน้อยกว่า ๒๐ ปี ไม่ได้ก่อผลกระทบหรือเป็นประเด็นว่ามีปัญหา แต่ปัญหามาจากการออกเรือนไปอยู่ร่วมกับผู้ที่อยู่ต่างวรรณะ ดังเรื่องของพระปฏาจาราเถรี ซึ่งเป็นธิดาของมหาเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เป็นหญิงมีความงดงามมากบิดามารดาทะนุถนอมห่วงใยให้อยู่บนปราสาท เพื่อป้องกันการคบหากับชายหนุ่ม แต่นางได้คบหาเป็นภรรยากับคนรับใช้ในบ้านของตนเมื่ออายุย่างได้ ๑๖ ปี บิดามารดาของนางจึงได้ตกลงยกนางให้แก่ชายคนหนึ่งที่มีชาติสกุลและทรัพย์เสมอกัน เมื่อใกล้กำหนดวันวิวาห์ นางก็หนีบิดามารดาออกจากบ้านไปกับคนรับใช้ผู้เป็นสามี แล้วไปอยู่ครองเรือนกันในตำบลหนึ่งซึ่งไม่มีคนรู้จัก ช่วยกันทำไร่

^๔ดูรายละเอียดในที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐-๑๖๓ และช.ช.(ไทย) ๒๕/๘๔๒-๘๕๔/๓๐๑-๓๐๕.

^๕ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย)๑๑/๒๖๓-๒๗๒/๒๑๓-๒๑๖.

^๖ดูรายละเอียดในอง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๓.

^๗ดูรายละเอียดในอง.จตุกก.(ไทย)๒๑/๕๓/๘๘.

ไถนากาลเวลาผ่านไป นางได้สูญเสียบุตรทั้ง ๒ คน และสูญเสียสามี และต่อมานางทราบว่าบิดามารดาและพี่ชายก็เสียชีวิตทั้งหมด นางจึงเสียชีวิตเมื่อมาพบพระพุทธองค์และได้สดับพระธรรมเทศนา นางปญจาราก็บรรลุในโศคาปัตติผลเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโศกานัน แล้วกราบทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ทรงอนุญาตแล้วจึงบวชเป็นภิกษุณี ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหันต์ปรากฏว่าเป็นพระเถรีผู้มีความรอบรู้ในเรื่องพระวินัยเป็นอย่างดี พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ในฝ่ายผู้ทรงพระวินัย^๔

ในเรื่องของพระภัททาคุณทลเสาเถรี ซึ่งเป็นธิดาของเศรษฐี ในกรุงราชคฤห์บิดามารดาตั้งชื่อให้ว่า “ภัททา”ขณะนั้น นางภัททา ธิดาเศรษฐีมีอายุย่างเข้าวัย ๑๖ ปี มีรูปร่างสวยงาม บิดามารดาจึงระวังกษาให้อยู่บนปราสาท ให้หญิงรับใช้หนึ่งคนคอยดูแลรับใช้ นางเห็นโจรชื่อนายสัตตตะซึ่งเป็นบุตรบุโรหิต ก็เกิดจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ในตัวโจรต้องการแต่งงานด้วย บิดามารดาได้ห้ามปรามก็ไม่เชื่อฟัง จนเศรษฐีผู้เป็นบิดามารดาต้องตามใจให้แต่งงานด้วย ต่อมาได้ระยะหนึ่งถูกสามีปองร้ายหมายให้ถึงแก่ชีวิต แต่ด้วยสติปัญญาจึงรอดชีวิตมาได้และออกบวชในพุทธศาสนา สดับพระธรรมเทศนาเพียงชั่วครู่ก็บรรลุพระอรหันต์ พระศาสดาจึงทรงสถาปนาพระภัททาคุณทลเสาเถรีในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลายในฝ่ายผู้รู้แจ้งได้เร็ว^๕

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการออกครองเรือนในขณะวัยรุ่นในสมัยพุทธกาลก็มีให้เห็น แต่เป็นการออกเรือนที่มีความพร้อมหรืออยู่ในวรรณะเดียวกันดังเช่นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่อภิเษกสมรสเมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา หรือแม้ต่างวรรณะการหาทางออกให้กับครอบครัวหรือกับชีวิตคู่ก็ไม่ได้ก่อปัญหาแก่สังคมประการใด คู่สามีภรรยาที่ช่วยกันทำมาหากิน รับผิดชอบในบุตรและครอบครัว บิดามารดาก็พยายามทำความเข้าใจและคอยดูแลประคับประคองให้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันเพื่อให้บุตร-ธิดามีความสุข เมื่อเวลาผ่านไปคู่วัยรุ่นสามีภรรยาก็จะมีวุฒิภาวะที่สมบูรณ์ขึ้น รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดีก็สามารถเลือกทางเดินชีวิตที่ดีได้ ดังเรื่องของพระปญจาราเถรี ที่ตั้งใจกลับมาหาบิดา มารดา เพื่อเป็นที่พึ่งในยามที่มีปัญหา หรือพระภัททาคุณทลเสาเถรี ที่ใช้ปัญญาในการเอาชีวิตรอดจากการพยายามทำร้ายจากสามี และแก้ปัญหาชีวิตด้วยการแสวงหาทางพ้นทุกข์จากชีวิตของภุคส์ภุคส์ชีวิตของนักบวช

^๔ อก.เอกก.(ไทย) ๒๐/๒๓๘/๓๐.

^๕ อก.เอกก.(ไทย) ๒๐/๒๔๓/๓๐.

อีกประการหนึ่งการเลือกคู่ในสมัยพุทธกาล แม้ระบบวรรณะจะยังคงมีอิทธิพลซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล แต่ก็พบว่า การเลือกคู่ครองในสมัยพุทธกาลได้มีการมองข้ามประเด็นเรื่องวรรณะไปก็มี เป็นการพิจารณาเลือกคู่ครองตามหลักธรรมคำสอน แม้ผู้กระทำจะทราบเป็นอย่างดีว่าผลกระทบของการก้าวข้ามค่านิยมหรือประเพณีการเลือกคู่ที่ผิดไปจากกรอบธรรมเนียมของสังคม นั่นคือการถูกปฏิเสธจากสังคม และบุตรที่เกิดมาจะได้รับวรรณะใหม่ที่เรียกว่าวรรณะจัณฑาลซึ่งเป็นวรรณะชั้นต่ำ แต่ขณะสมัยพุทธกาลอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแผ่ขยายมากขึ้น มีกลุ่มคนหลายชั้นวรรณะที่เข้ามานับถือพระพุทธศาสนาได้รับเอาอิทธิพลของคำสอนในเรื่องของกรรม เช่น กล่าวว่าแม้จะอยู่ในวรรณะใดเมื่อประพฤติทุจริตก็จะไปเกิดในอบาย หรือเมื่อประพฤติสุจริตก็จะไปเกิดในสุคติสวรรค์^{๑๑} หลักของกรรมจะส่งผลแม้ผู้นั้นจะอยู่ในวรรณะใดก็ตาม และการปฏิเสธอำนาจของค่านิยมทางสังคมที่สำคัญก็คือ การปฏิเสธอำนาจของระบบวรรณะที่ถือว่าพระพรหมเป็นผู้กำหนดหรือสร้างขึ้น หรือแม้กระทั่งมนุษย์จะดิ้นจะชั่วไม่ได้อยู่ที่ว่าเป็นพราหมณ์หรืออยู่ชั้นวรรณะใด^{๑๒} เป็นเหตุให้คนในสมัยพุทธกาลมีแนวคิดในการปรับเปลี่ยนระบบวรรณะ โดยเริ่มตั้งแต่การออกเรือนด้วยการเลือกคู่ได้อย่างเสรีมากขึ้น ถือเป็นการหลุดพ้นจากกรอบค่านิยมของสังคมในสมัยนั้น

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นประเด็นที่วัย แต่เห็นความสำคัญของการมีครอบครัวที่ดีมีคุณธรรม จึงได้วางหลักในการเลือกคู่ไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้นำมาเป็นแนวทางในการเริ่มต้นของการมีครอบครัวเริ่มตั้งแต่การเลือกคู่ที่เหมาะสม และปฏิบัติตามจารีตประเพณีโดยพิจารณาถึงความพร้อมของครอบครัวทั้งชายและหญิง ทั้งด้านสังคมเศรษฐกิจของคู่แต่งงาน หรือแม้ในกลุ่มผู้ปกครองชุมชนการแต่งงานก็มีเหตุผลประกอบคือการพยายามสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นสร้างบารมีให้เกิดกับแคว้นของตน มีหลักธรรมในการปกครองแคว้นแคว้นและเมื่อครองคู่กันแล้ว พุทธศาสนายังได้วางหลักธรรมเกี่ยวกับการให้คู่สามีภรรยาทุกระดับชั้นได้ประทับใจประกอบชีวิตคู่ให้ดำเนินไปอย่างมีความสุข มีความอบอุ่นและก้าวหน้าในการทำงาน เช่น หลักการครองเรือน หรือหลักภรรยาธรรม หลักสมชีวิธรรม ให้ใช้หลักธรรมคำสอนในเรื่องของการดูแลบุตร จนกระทั่งบุตรสร้างครอบครัวใหม่หากไม่มีหลักธรรมมาประกอบในการเริ่มต้นชีวิตคู่ การเริ่มสร้างครอบครัวก็จะล้มเหลว และในที่สุดนำไปสู่การเกิดปัญหาในครอบครัวและสังคมได้

จึงพอสรุปได้ว่าแม้ในสมัยพุทธกาล เหตุการณ์การคบหาของหญิงชายในเชิงชู้สาวตั้งแต่ในช่วงวัยรุ่น และตัดสินใจแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง โดยปฏิเสธทางออกที่บิดา

^{๑๑}ดูรายละเอียดในที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๖/๕๕-๑๐๑.

^{๑๒}ดูรายละเอียดในม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๐๑-๔๑๑/๕๐๑-๕๑๕.

มารดาได้กำหนดไว้ พฤติกรรมและแนวทางแก้ปัญหานี้ก็ไม่ได้ต่างจากการเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เพียงแต่ในสมัยพุทธกาล หญิงชาวนั้นค่อนข้างมีความรับผิดชอบต่อผลการกระทำต่าง ๆ ที่ทั้งสองได้ร่วมกันสร้างประกอบสัมมาอาชีพเพื่อเลี้ยงตนและครอบครัว และต้องไม่ก่อปัญหาให้เกิดแก่สังคม ดำรงตนอยู่ในชีวิตครอบครัวที่ตนได้เลือกทางเดินไว้ ปัญหาการตั้งครรภ์ในขณะวัยรุ่นในสมัยพุทธกาลจึงดูเหมือนว่าไม่ได้เป็นปัญหาที่รุนแรง จนส่งผลกระทบแก่สังคมดังเช่นปัจจุบัน เช่น ส่งผลกระทบด้านการทอดทิ้งบุตร หรือการละทิ้งครอบครัว ปัญหาที่มีเพียงแต่การต้องแยกออกจากครอบครัวใหญ่เนื่องจากไม่ถูกต้องตามระบบชั้นวรรณะ และต้องไปทำมาหาเลี้ยงชีพ ตระก่าลำบากด้วยตนเองผ่านไปสักระยะหนึ่งจึงกลับมาหาครอบครัว ก็ได้รับการให้อภัยจากครอบครัว การหาทางออกขณะมีปัญหาในครอบครัวในสมัยพุทธกาล จึงมิให้เห็นว่าแม้จะอยู่ร่วมกันในครอบครัวคู่สามีภรรยา ก็ไม่ได้ไปก่อปัญหาให้แก่สังคมใด ตรงกันข้ามกลับมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนตัดสินใจและปฏิบัติหน้าที่เยี่ยงชาวบ้านทั่วไป แม้มีบุตรก็ไม่ทอดทิ้งบุตรและยังมีความผูกพันในครอบครัวบิดามารดายังเป็นที่พักพิงหรือเป็นที่พึ่งพิงได้ในที่สุด

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการเจริญหรือการเสื่อมของอายุขึ้นอยู่กับกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ร่วมกันกระทำ แต่เมื่อมนุษย์มีปัญหามนุษย์จึงต้องเข้าใจหรือใช้ปัญญาไตร่ตรองให้คิดว่าสังคมมนุษย์ไม่ต้องการแค่สืบพันธุ์เพื่อให้มีคนจำนวนมาก แต่ต้องการให้มีการดำรงเผ่าพันธุ์ที่มีการพัฒนาที่เป็นทางกุศลกรรมยิ่งๆขึ้นไป จึงต้องมีองค์ประกอบอื่นๆ เช่น วิถีธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติที่ประกอบไปด้วยเหตุผล การกระทำตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์กำกับเพื่อไม่ให้เกิดการดำรงเผ่าพันธุ์มีความหมายเพียงเพื่อการเสพสุขทางเพศ ซึ่งเป็นได้เพียงแค่การทำตามสัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิตในโลกเท่านั้น การดำรงเผ่าพันธุ์ที่มีคุณภาพให้ชีวิตมีอายุยืนยาวและมีคุณภาพต่อสังคมนั้นหากมนุษย์ไม่เรียนรู้ไม่รู้จักหนทางกุศลและอกุศลกรรม ไม่ถ่วงทอดอบรมสั่งสอนกัน กระทำผิดลูกสิ่งใดไปไม่ให้อภัยไม่ให้งำลึงใจ มีแต่การว่ากล่าวซ้ำเติมปัญหานั้นอยู่เรื่อยๆ ไม่เคยที่จะคิดหรือคิดหาทางออกไม่ได้ ดังปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ผู้ก่อปัญหาและผู้ที่เกี่ยวข้องก็ต้องรับผลกระทบจากปัญหาของวัยรุ่นนั้น ปัญหาที่ก่อตัวจนขยายตัวเป็นวงกว้างในสังคมรอให้สังคมช่วยเยียวยาแก้ไข ซึ่งอาจเป็นการแก้ไขที่ช้าหรือสายเกินไป

๓.๒. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ควรนำมาใช้เป็นทางออกของปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

พุทธศาสนาประกอบด้วยหลักการใหญ่ๆ ๒ ส่วนคือ ส่วนของธรรมและส่วนของวินัย โดยที่ “ธรรม” คือความเป็นไปของธรรมชาติ ความจริงของธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติซึ่งมีอยู่แล้วและใครๆก็สามารถค้นพบธรรมนี้ได้ ส่วน “วินัย” เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าบัญญัติขึ้นให้เป็นข้อ

ปฏิบัติสำหรับการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับความจริงแท้ของธรรมชาติ ให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัย วินัยหรือคำสอนในพุทธศาสนามีหลายระดับคือมีทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และสำหรับผู้สละเรือนแล้ว วินัยหรือศีลของผู้สละเรือนแล้วหรือของบรรพชิตเป็นคำสอนเพื่อประโยชน์ซึ่งทางจิตใจเพื่อให้บรรลุผลนิพพาน ส่วนวินัยหรือศีลของผู้ครองเรือนเป็นคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุและเพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข^{๑๒} คำสอนของพุทธศาสนาทั้งในส่วนที่เป็นธรรมและในส่วนที่เป็นวินัยได้รวบรวมไว้มีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นเสมือนทฤษฎีทางพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันมีอายุกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้วและเนื้อหาคำสอนก็ไม่ได้ล้าสมัยแต่ประการใด คำสอนทางพระพุทธศาสนามีไว้มากมาย หลักธรรมเบื้องต้นซึ่งวัชรุน บิดามารดา องค์กรที่เกี่ยวข้อง สามารถยึดเป็นทางออกและนำมาปฏิบัติตามโดยให้สอดคล้องไปกับวิถีชีวิต(life style) และเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ แยกได้ดังนี้

ก. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัชรุนควรนำมาใช้ป้องกันและแก้ปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

- ๑) หลักอิทธิบาท ๔
- ๒) หลักอบายมุขและวัณณมุข
- ๓) หลักมิตรแท้ – มิตรเทียม
- ๔) หลักทศ ๖
- ๕) อินทริย ๖ และอินทริยสังวร(การสำรวมอินทริย)
- ๖) หลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

นอกเหนือไปจากนั้นบิดามารดา จะแก้ไขปัญหานี้ได้ก็ต้องนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ต้องศึกษาหลักธรรมให้เข้าใจเพื่อนำมาใช้ในการครองคู่ในครอบครัวให้มีความสุข ใช้เพื่อการดูแลลูก และท้ายที่สุดเพื่อสร้างครอบครัวให้อบอุ่น

ข. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่บิดามารดาควรนำมาใช้ป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

- ๑) สมชีวิธรรม ๔
- ๒) ฆราวาสธรรม ๔
- ๓) พรหมวิหารธรรม ๔
- ๔) อินทริย ๖ หรืออินทริยสังวร

^{๑๒}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพฯ ; โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕-๒๖.

ส่วนองค์กรที่เกี่ยวข้องก็ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาลักษณะของการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดการอบรม การจัดค่ายเยาวชน การให้บริการด้านสุขภาพด้านจิตวิทยาวัยรุ่น การจัดตั้งสโมสรเยาวชน เป็นต้น การจัดกิจกรรมหรือบริการต่าง ๆ เหล่านี้ควรมีบทธรรมะที่เป็นพื้นฐานของการกำหนดกิจกรรมนั้น ๆ ว่าต้องการให้เกิดผลในด้านใด

ค. หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่องค์กรที่เกี่ยวข้องควรนำมาใช้ป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

๑) อรรถ ๓

๒) พรหมวิหาร๔

๓) บุคคล ๔

๔) จริต ๖

การนำหลักธรรมต่าง ๆ ที่มีคุณประโยชน์ทั้งแก่วัยรุ่น บิดามารดา และองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้แก้ไขปัญหานี้ พระเมธีธรรมาภรณ์และศจ.เสถียรพงษ์ วรณปก^{๑๑}ได้กล่าวว่า ธรรมะทางพุทธศาสนามีมากมาย การรู้จักเลือกธรรมะที่เหมาะสมไปใช้ในชีวิตเรียกว่าธรรมานุวัตรปฏิบัติ แปลว่าปฏิบัติธรรมน้อยให้คล้ายกับธรรมใหญ่หมายความว่าปฏิบัติข้อธรรมที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของเรา เช่น ถ้าเป้าหมายของเราคือเป็นเศรษฐี เราต้องปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าหัวใจเศรษฐี หรือทักขิวัตรมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ถ้าเราต้องการความสำเร็จในชีวิตเราต้องปฏิบัติธรรมคืออิทธิบาท ๔ ประการ เป็นต้น การเลือกข้อธรรมมาปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่เราต้องการเช่นนี้ จัดเป็นการประยุกต์ธรรมมาใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงคนไทยมักถกเถียงกันในเรื่องวิธีการหรือแนวปฏิบัติ ซึ่งมันไม่ดีไปกว่ากันทุกวิธีนำไปสู่จุดมุ่งหมายอันเดียวกันสำหรับการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาของกระทรวงศึกษาธิการก็นำบทธรรมมาเป็นข้อ ๆ สำหรับแต่ละชั้น ซึ่งเป็นอันตรายมากเพราะเด็กมองไม่เห็นภาพรวมของความสัมพันธ์ต่อเนื่อง ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่แสดงธรรมอย่างนั้น แต่จะแสดงธรรมเป็นชุดเพื่อเสริมซึ่งกันและกัน ดังนั้นในประเด็นปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นการนำหลักธรรมต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาใช้นี้ต้องรู้จักการประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับกลุ่ม เหมาะกับกาล เหมาะกับชุมชน หรือเหมาะกับเป้าประสงค์ที่กำหนดในคราวนั้นๆ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้นำมากล่าว มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

^{๑๑}พระเมธีธรรมาภรณ์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และเสถียรพงษ์ วรณปก,มณีแห่งปัญญา, พิมพ์ครั้งที่๒ (กรุงเทพฯ ; ธรรมสภา , ๒๕๓๖),หน้า๘,๕๓,๘๒-๘๓.

ก. หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่วัยรุ่นควรนำมาใช้แก้ปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

๑) อธิบาป๔

อธิบาป^{๑๔} หมายถึงคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จที่มุ่งหมายมี ๔ ประการ วัยรุ่นมีหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการศึกษาหาความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ หลักธรรมที่เรียกว่าอธิบาปเป็นหลักที่ทำให้บุคคลดำเนินถึงความสำเร็จในกิจการสาขาต่างๆ เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญมากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมวินัยที่พระองค์ค้นพบนั้นมีมากมาย ได้แก่สติปัญฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิบาป ๔เปรียบเทียบดังมหาสมุทรที่มีรัตนะจำนวนมาก” อธิบาป ๔ เป็นธรรมวินัยหนึ่งในหลายธรรมวินัยเหล่านั้น จึงเปรียบอธิบาป ๔ เสมือนแก้วรัตนะอันมีค่าในมหาสมุทรแห่งธรรมอธิบาปธรรมนี้มี ๔ ประการคือ^{๑๕}

ก) ฉันทะพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

ข) วิริยะเพียรประกอบสิ่งนั้น

ค) จิตตะเอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ

ง) วิมังสาหมั่นตรึกตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

อธิบายพอสังเขปได้ดังนี้

ฉันทะ คือ ความพอใจ ความชอบใจ ความยินดี ความต้องการ ความรักใคร่ใฝ่ปรารถนาในสิ่งนั้น ๆ ใจใฝ่รักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอเป็นคำกลางๆ เป็นกุศลก็ได้ เช่น อวิหิงสาฉันทะ (ความพอใจในความไม่เบียดเบียน) เป็นอกุศลก็ได้ เช่น กามฉันทะเป็นความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชื่นชอบ ในวัตถุกามได้แก่กามคุณ ๕ เป็นต้น^{๑๖} จึงถือว่าเป็นเสมือนอุปกรณ์อันตรายเสียไม่ได้ในความสำเร็จทุกชนิดทั้งด้านกุศลและอกุศลในการที่วัยรุ่นจะดำเนินชีวิตให้รุ่งเรืองก็ให้นำความพอใจหรือฉันทะนี้มาใช้ในทางที่เป็นกุศลที่เป็นไปเพื่อพัฒนาตน เช่น มีความพอใจที่จะลดละเลิกความชั่วต่าง ๆ พอใจที่จะฝึกฝนจิตใจให้มั่นคง พอใจในธรรมอันเป็นเหตุให้ตนสามารถดับกิเลสและความทุกข์ได้ ความต้องการบริโภคก็จะบริโภคด้วยสติ บริโภคอย่างพอดี เป็นความต้องการบริโภคในมิติที่จะพัฒนาตนเองให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปถาขาดฉันทะหรือขาดความพอใจแล้วอย่างอื่นจะเกิดขึ้นมาไม่ได้จึงต้อง

^{๑๔} พระเทพเวที(ประยุทธ์ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ;มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๖.

^{๑๕} วิ.จู.(ไทย) ๓/๓๘๕/๒๘๕.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

มีทั้งความรักที่จะทำ มีความยินดีเต็มใจทำ มีศรัทธา มีความเคารพในสิ่งที่ทำเป็นต้น มีความพอใจเป็นจุดเริ่มต้นเป็นแรงผลักดันให้เกิดความเพียรไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ฉันทะจึงเป็นกำลังใจอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้อต่อไปทุกข้อ จัดเป็นหลักธรรมที่สำคัญหมวดหนึ่งในบรรดาโพธิปักขิยธรรม (ธรรมอันเป็นฝ่ายเพื่อการตรัสรู้, ธรรมที่เกื้อหนุนอรหิมรรค)

วิริยะ ความเพียรพยายามในการกระทำในสิ่งที่ถูกสั่งได้แก่ เพียรป้องกันความชั่วที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิด เพียรละทิ้งความชั่วที่เกิดขึ้นไปแล้ว เพียรทำความดี และเพียรรักษาความดีที่ทำนั้นไว้ คำว่าวิริยะต้องมีทั้งความบากบั่นและขยันหมั่นเพียรในสิ่งที่ทำ วิริยะจึงไม่ควรทอดทิ้งงานที่ทำนั้นด้วยเหตุผลของความเกียจคร้านพ่ายแพ้ต่ออุปสรรคทั้งหมด จึงต้องอดทนเพียรทั้งกายและจิตใจมุ่งความสำเร็จของงานที่ทำเป็นเป้าหมาย

จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในกิจการงานนั้นไม่วางธุระวิริยะต้องมีความมุ่งมั่นแน่วแน่ใส่ใจในงานที่ทำ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงคนั้นให้เด่นชัดอยู่ในใจเสมอคำนี้อธิบายความหมายของคำว่าสมาธิอยู่ด้วย

วิมังสา การไตร่ตรองพิจารณาสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา ในเมื่อวิริยะเป็นวัยที่ต้องการลองผิดลองถูก ต้องการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จึงต้องยิ่งหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญก่อนที่จะทำ จะพูด ก่อนที่จะปลูกฝังความพอใจ ตรวจสอบเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น ประเมินผลคิดหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอวิมังสาจึงต้องใช้ในทุกขณะของการศึกษาเล่าเรียนแม้กระทั่งการปฏิบัติงาน การปฏิบัติกิจกรรมการงานอื่นๆ ต้องอาศัยขบวนการของวิมังสาเป็นเครื่องมืออันสำคัญ เพื่อให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นการทำงานที่หมั่นใช้ปัญญาอยู่เนืองนิจ วิมังสาจึงรวมความหมายของคำว่าปัญญาไว้ด้วยพร้อมกัน

คุณธรรมทั้ง๔ประการนี้มีลักษณะหนุนช่วยกันอย่างต่อเนื่องโดยมีปัญญาหรือวิมังสาคอยตรวจสอบการคิดการกระทำนั้นและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขไปตามควรแก่กรณีเมื่อทำได้อย่างนี้ความสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการก็จะบังเกิดขึ้น

อิทธิบาท๔ จึงเป็นหลักธรรมที่ไม่เพียงแต่ให้ปฏิบัติเพื่อให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานเท่านั้นยังเป็นธรรมสำหรับการพ้นทุกข์ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่าอิทธิบาท๔ประการนี้บุคคลใดเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุดเพื่อคลายกำหนดเพื่อดับเพื่อสงบระงับเพื่อรู้ยิ่งเพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน^{๑๑}

^{๑๑}ดูรายละเอียดใน ส.ม.(ไทย) ๑๕/๘๑๖/๓๗๕.

ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายว่าธรรมะที่เรียกว่าอิทธิบาท๔นี้ก็คือธรรมประเภทเครื่องมือไม่ใช่ตัวธรรมปฏิบัติโดยตรงแต่เป็นเครื่องมือให้ปฏิบัติสำเร็จบิดามารดาต้องอธิบายหลักอิทธิบาท๔ให้กับบุตรหลานให้เข้าใจว่าสิ่งต่างๆจะสำเร็จได้ต้องมีการเริ่มต้นที่ถูกต้องคือ๑.ฉันทะคือความพอใจในสิ่งที่เราต้องทำ๒.วิริยะคือความพากเพียรเพียรไปในสิ่งที่เราพอใจ๓.จิตตะก็คือเอาใจใส่ฝึกฝายอยู่แต่สิ่งนั้นไม่เปลี่ยนเรื่องและ๔.วิมังสาคือค้นคว้าสอดส่องเพื่อจะแก้ปัญหาลุप्तสรคอยู่เสมอไปเมื่อทำอย่างนี้บุตรหลานทำอะไรก็สำเร็จได้ในทุกกรณี^{๑๘}

สรุปความได้ว่าหลักอิทธิบาท๔คือหลักธรรมที่เป็นเครื่องมือเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิตสำหรับวัยรุ่นแล้วหลักอิทธิบาทควรนำมาใช้กับชีวิตประจำวันเป็นเครื่องมือในการเรียนหนังสือเพื่อให้การเรียนนั้นเป็นไปด้วยดีและจะได้เข้าใจว่าตนเองมีความต้องการที่จะเรียนด้านใดมีความรักในสาขาวิชาใดทำให้สามารถเรียนได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จในอนาคตก็สามารถนำไปใช้กับการทำงานได้อย่างถูกต้องและมีความสุข

๒) อบายมุขและวัฒนธรรม

อบายมุข^{๑๙}หมายถึงช่องทางแห่งความเสื่อม เหตุเครื่องฉิบหาย เหตุย่อยยับแห่งโภคทรัพย์หรือทางแห่งความพินาศ อบายมุขเป็นหลักธรรมที่จัดเป็นหมวดซึ่งมีทั้งหมวดที่มี๔ประการและ๖ประการ^{๒๐}หมวดที่มี๔ประการได้แก่

- ก) เป็นนักร้องหญิง(อิตถิธุดะ)
- ข) เป็นนักร้องสุรา(สุราธุดะ)
- ค) เป็นนักร้องการพนัน(อักษธุดะ)
- ง) คบคนชั่วเป็นมิตร(ปาปมิตรธุดะ)

หรืออีกหมวดหนึ่งมี ๖ ประการ^{๒๑}ซึ่งแต่ละประการก่อผลเสียไปต่าง ๆ กันดังนี้

ก) ดิดสุราและของมีนเมา มีโทษหรือเป็นเหตุให้ทรัพย์หมดไป ก่อการทะเลาะวิวาท เป็นบ่อเกิดแห่งโรคหรือเกิดความเสื่อมของสุขภาพ เสียเกียรติเสียชื่อเสียง ทำตนไม่รู้จักอาย และบั่นทอนกำลังสติปัญญา

^{๑๘}พุทธทาสภิกขุ, ผู้ครองเรือน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า๖๓ - ๖๔.

^{๑๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๗.

^{๒๐}พระเทพเวที (ประยูรย์ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า๑๗๖.

^{๒๑}พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมนูญชีวิต(A Constitution for Living), พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ ; โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖.

ข) ชอบเที่ยวกลางคืนมีโทษหรือเป็นเหตุให้ได้ชื่อว่าไม่รักษาตัว ไม่รักษาลูกเมีย ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ เป็นที่ระแวงสงสัยของผู้อื่น อาจถูกใส่ความหรือใส่ร้ายป้ายสี และเป็นที่มาของ เรื่องเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นอันมาก

ค) ชอบเที่ยวดูการละเล่น มีโทษหรือเป็นเหตุให้การทำงานเสื่อมเสียเพราะใจกังวล คอยคิดจ้องในการรูดูการละเล่น และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น มีการเดินรำ มีการขับร้อง การเล่นดนตรี การแสดงที่ไหน ไปที่นั่น

ง) เล่นการพนันมีโทษหรือเป็นเหตุให้เมื่อชนะยอมก่อเวร เมื่อแพ้ก็เสียขายทรัพย์ ที่เสีย ทำให้ทรัพย์หมดไป ขาดความเชื่อถือในสังคม เพื่อนฝูงสับสนประมาทเอาได้ ไม่เป็นที่พึง ประสงค์ในการหาคู่ครอง

จ) คบคนชั่วเป็นมิตรเป็นเหตุให้กลายเป็นคนชั่วอย่างเพื่อนที่ตนคบคือเป็น นักเลงการพนัน นักเลงหญิง นักเลงเหล้า นักหลอกลวง นักปลอมแปลงของและนักเลงหัวไม้

ฉ) เกียจคร้านการทำงานมักยกเหตุต่าง ๆ มาอ้างให้เกิดการผัดผ่อนล่าช้าในการ ทำงานเป็นเหตุให้โทษหรือทรัพย์สินที่มีหมดไป โทษใหม่หรือทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิดไม่สะสมพอก พูนขึ้นมา มักมีเหตุอ้างเรื่องดินฟ้าอากาศ เช่น ร้อนนัก หนาวนัก เรื่องเวลา เช่น เช้านัก สายนัก หรือ อ้างด้วยอาการทางร่างกาย แล้วไม่ทำงาน

ดังนั้นเมื่อรู้หนทางของอบายทั้ง๔หรือ๖แล้วบุคคลใด เขาชนใดผู้เป็นทนายหรือเป็น ผู้ที่ต้องคอยรักษาทรัพย์สมบัติหรือชื่อเสียงวงศ์ตระกูล จะต้องรับเอาหน้าที่คุณธรรมต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการรักษาและทำให้วงศ์ตระกูลเจริญไม่มัวหมองมาปฏิบัติสืบต่อ ปิดช่องทางแห่ง ความเสื่อม(อบายมุข๖) แต่พึงปฏิบัติหรือดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นประดุจคู่ความเจริญก้าวหน้า เป็นทวารแห่งประโยชน์สุขหรือเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นจุดประจักษ์ออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าแห่ง ชีวิตซึ่งเรียกว่า “วัฒนธรรม” ประการดังนี้^{๒๒}

- ก) อาโรคยะ(รักษาสุขภาพดี) มีลาภอันประเสริฐมีความไว้โรคทั้งจิตและกาย
- ข) ศีล(มีระเบียบวินัย)ประพฤติดีมีมารยาทงาม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม
- ค) พุทธานุมัต(ได้คนดีเป็นแบบอย่าง)ศึกษาเขียนิยมแบบอย่างของมหาบุรุษ
- ง) สุตตะ(ตั้งใจเรียนให้รู้จริง)ค้นคว้าให้รู้เชี่ยวชาญใฝ่สดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน
- จ) ธรรมานุวัติ (ทำแต่สิ่งที่ดีงามถูกต้อง) ทั้งชีวิตและงานดำเนินตามธรรม
- ฉ) อลีนตา(มีความขยันหมั่นเพียร) ไม่ทอดลอยเลื่อยชาเพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

ทั้งอบายมุข๔และ๖ ซึ่งเป็นช่องทางแห่งความเสื่อม และวัฒนมุข๖ซึ่งเป็นช่องทางแห่งความเจริญนั้น เป็นหลักธรรมที่มารดาบิดา และวัยรุ่นเองควรหมั่นพิจารณาอยู่เนืองๆและถือปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตของตนเองและครอบครัว เพื่อการพัฒนาตนให้บริสุทธิ์สมบูรณ์ทั้งใจและกาย

๓) มิตรแท้-มิตรเทียม

พระพุทธผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่พระสารีบุตรและภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อบุคคลเสพบุคคล เช่นไดอกุศลธรรมเจริญขึ้นแต่กุศลธรรมเสื่อมลงบุคคลเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อเสพบุคคลเช่นไดอกุศลธรรมเสื่อมลงแต่กุศลธรรมเจริญขึ้นบุคคลเช่นนี้ควรเสพนั้นคือมีบุคคล ๒ จำพวกที่ควรไต่ตรองในการคบหาคือบุคคลที่ควรเสพหรือคบหาและบุคคลที่ไม่ควรเสพหรือไม่ควรคบ ^{๒๓} การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญมีผลต่อความเจริญก้าวหน้า และความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆไว้ หลักธรรมเรื่องมิตรแท้-มิตรเทียมเป็นหลักธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับวัยรุ่น เป็นหลักที่แสดงเรื่องของคนที่ควรคบคนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหายเพื่อป้องกันหรือหลีกเลี่ยงการดำเนินชีวิตที่ผิดพลาดการนำพากลุ่ม หรือร่วมกันชักนำพาเพื่อนไปสู่อบายมุขต่างๆ

มิตรแท้ หรือมิตรมีใจดี มิตรด้วยใจจริง(สุหตมิตร)มี ๔ ประเภท ^{๒๔,๒๕}

๑. มิตรอุปการะ(อุปการก์)มีลักษณะ ๔

- ก) เพื่อนประมาทช่วยรักษาเพื่อน หรือป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
- ข) เพื่อนประมาทช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน หรือป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
- ค) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงกันได้ เป็นที่พักพิงของเพื่อนยามเพื่อนลำบาก
- ง) เมื่อมีกิจที่จำเป็นก็ช่วยโกลาตรภัยให้ไต่เต้าของทรัพย์ที่ต้องการในกิจนั้น

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์(สमानสุขทุกข์)มีลักษณะ ๔

- ก) บอกความลับแก่เพื่อน
- ข) ปิดความลับของเพื่อน
- ค) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
- ง) แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้

^{๒๓} คูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๑/๑๕๓.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๐.

^{๒๕} คูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๐-๒๖๔/๒๐๕-๒๑๑.

๓.มิตรแนะนำประโยชน์(อัตถักขาธิ)มีลักษณะ ๔

- ก) ห้ามมิให้ทำชั่ว
- ข) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- ค) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ง) บอกทางสวรรค์ให้

๔.มิตรมีความรักใคร่(อนุกัมปี)มีลักษณะ ๔

- ก) ไม่พอใจความเลื่อมของเพื่อนคือเพื่อนมีทุกข์ก็ไม่สบายใจ(ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย)
- ข) พอใจความเจริญของเพื่อนคือเพื่อนมีสุขพลอยยินดี(สุขก็สุขด้วย)
- ค) ห้ามปรามคนที่นิทาเพื่อนเขาติเตียนเพื่อนช่วยยับยั้งแก้ไข
- ง) สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน

มิตรแท้ทั้ง ๔ ประเภทนี้พระพุทธองค์กล่าวว่าเป็นที่ตรู้อย่างนี้แล้วพึงเข้าไปคบหาด้วยความจริงใจเหมือนมารดาคบหาบุตรผู้เกิดแต่อกะนั้น

มิตรเทียมหรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร(มิตรปฏิรูปก)มี๔ประเภทคือ^{๒๖,๒๗}

๑. คนปอกลอก(हरชน)คนที่เอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวมีลักษณะ๔ประการ

- ก) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- ข) ขอมเลี่ยน้อยโดยหวังจะเอาให้มาก
- ค) เมื่อตนเองมีภัยจึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
- ง) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์

คนลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้จะคิดเอาแต่หนทางที่ตนจะได้เป็นที่ตั้ง เล็งเห็นแต่ว่าช่องทางนั้น สิ่งนั้นก่อประโยชน์แก่ตนหรือไม่โดยไม่คำนึงถึงแม้กระทั่งว่าเพื่อนจะลำบากอย่างไร

๒. คนดีแต่พูด(วชิบรรม)มีลักษณะ๔

- ก) ดีแต่อ้างถึงของที่ดีหมด(เรื่องอดีต)แล้วมาปราศรัย
- ข) ดีแต่อ้างของที่ยังไม่มีมา(เรื่องในอนาคต)เอามาปราศรัย
- ค) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
- ง) เมื่อเพื่อนมีกิจอ้างแต่เหตุขัดข้อง

^{๒๖} คุุรยละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๔-๒๕๕/๒๐๓-๒๐๕.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต(A Constitution for Living), หน้า ๕๕.

๓. คนพูดประจบ(อนุปิยภาณิ)มีลักษณะ๔

- ก) เพื่อนทำชั่วก็คล้อยตาม
- ข) เพื่อนทำดีก็คล้อยตาม
- ค) ต่อหน้าก็สรรเสริญ
- ง) ถ้างลับก็นินทา

๔. คนที่ชักนำไปทางเสื่อมหรือเพื่อนที่ชวนไปฉิบหาย(อปายสหาย)มีลักษณะ ๔

- ก) คอยชักนำหรือเป็นเพื่อนให้หมกมุ่นในการดื่มน้ำเมา
- ข) คอยชักนำหรือเป็นเพื่อนให้หมกมุ่นในการเที่ยวกลางคืน
- ค) คอยชักนำหรือเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่นหรือมหรสพ
- ง) คอยชักนำหรือเป็นเพื่อนให้หมกมุ่นในการเล่นการพนัน

มิตรเทียมทั้ง ๔ ประเภทนี้พระพุทธองค์กล่าวว่าเป็นชนิดรู้อย่างนี้แล้ว ฟังแล้วเสียใจให้ห่างไกลเหมือนคนเว้นทางมีภัยเฉพาะหน้าเสียจะนั้น

หลักมิตรแท้มิตรเทียมจึงเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องไปกับหลักอบายมุข ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักธรรมที่นำมาสอนหรือใช้อธิบายรายละเอียดซึ่งกันและกันได้ ดังนั้นถ้าวัยรุ่นเข้าใจและยึดหลักธรรมนี้ในการครองตนในการคบเพื่อนก็สามารถป้องกันทางเสื่อมต่าง ๆ ที่จะเกิดกับตนและครอบครัวและต่อสังคมโดยรวมผู้ปกครองหรือผู้ดูแลควรเข้าใจหลักธรรมนี้และนำมาแนะนำการรู้จักพิจารณาเลือกการคบเพื่อนให้เป็นไปในทิศทางที่ทำให้วัยรุ่นไปสู่ทางเจริญก้าวหน้า

๔) ทิส๖

สมัยหนึ่งในเวลาเช้าพระพุทธผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นสังคาลกะคหบดีบุตรประกอบอัญชลีไหว้ทิสทั้งหลาย คือ ทิสเบื้องหน้า(ทิสตะวันตก) ทิสเบื้องขวา(ทิสใต้) ทิสเบื้องหลัง(ทิสตะวันออก) ทิสเบื้องซ้าย(ทิสเหนือ)ทิสเบื้องล่าง ทิสเบื้องบน พระองค์จึงตรัสถาม เมื่อสังคาลกะบุตรพูลถามถึงการปฏิบัติในแบบของพุทธศาสนา พระองค์จึงตรัสตอบว่าในแบบแผนธรรมวินัยของพระองค์นั้นบุคคลผู้เป็นอริยสาวกทั้งหลายของพระองค์ไม่ไหว้ทิส๖กันอย่างนี้ อริยสาวกต้องละกรรมกิเลส ไม่ทำบาปกรรม ไม่ข้องแวะอบายมุขทั้งหลายรวมทั้งหมด ๑๔ ประการแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นผู้เคารพปิดป้องทิสทั้ง๖ ^{๒๘} ทิส๖เป็นธรรมที่กล่าวถึงบุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธทางสังคมดูทิสที่อยู่รอบตัว ทิส ๖ ได้แก่ ปุริตติมทิส(ทิสเบื้องหน้าคือทิสตะวันตกได้แก่ มารดาบิดา) ทักขิณทิส(ทิสเบื้องขวาคือทิสใต้ได้แก่ครูอาจารย์)ปัจฉิมทิส(ทิสเบื้องหลังคือทิส

^{๒๘}ดูรายละเอียดใน ที.ปา.๑๑/๒๔๓-๒๔๔/๑๕๕-๒๐๐

ตะวันตกได้แก่บุตรภรรยา)อุตรทิศ(ทิศเบื้องซ้ายคือทิศเหนือได้แก่มิตรสหาย)เทวภูมิทิศ(ทิศเบื้องล่างได้แก่คนรับใช้และคนงาน)และอุปริมทิศ(ทิศเบื้องบนได้แก่สมณพราหมณ์)^{๒๙} ดังนั้นที่อริยสาวกปฏิบัติและบูชาต่อทิศ๖ จึงได้แก่บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้าอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวาบุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลังมิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้ายทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่างสมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน^{๓๐} ทิศ๖นั้นเป็นหลักธรรมในการปฏิบัติตนต่อบุคคลรอบข้างที่ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธอย่างถูกต้องดังได้กล่าวแล้วมารดาบิดาพึงต้องแนะนำ สั่งสอนให้วัยรุ่นเข้าใจในความหมายและการปฏิบัติต่อทิศทั้ง๖อย่างถูกต้อง เพื่อให้วัยรุ่นสามารถใช้ชีวิตกับบุคคลรอบข้างตั้งแต่บุคคลใกล้ชิดตัวคือมารดาบิดาจนกระทั่งต่อบุคคลในสังคมซึ่งพออธิบายโดยสังเขปให้วัยรุ่นหรือบุตรหลานได้ดังนี้

ก) ปุริตถิมทิศ(ทิศเบื้องหน้าคือทิศตะวันออกได้แก่มารดาบิดาผู้มีอุปการคุณแก่เรามาก่อน)

บิดามารดาซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้นำทางส่องแสงสว่าง ท่านเปรียบเป็นทิศเบื้องหน้า ส่องแสงนำทางการดำเนินชีวิตของคนในครอบครัว บอกวิธีการดำเนินชีวิตให้แก่ลูก พระพุทธเจ้าทรงแสดงฐานะ๔ประการของบิดามารดาไว้ว่าเป็นพรหมของบุตรเป็นบูรพาจารย์ของบุตร เป็นผู้การของต้อนรับบูชาของบุตร และเป็นผู้อนุเคราะห์หมู่สัตว์คือบุตร^{๓๑} คุณธรรมที่จะทำให้เปรียบเป็นทิศเบื้องหน้าส่องแสงนำทางการดำเนินชีวิตของคนในครอบครัว ก็คือเป็นพรหมของบุตรซึ่งจะครอบคลุมฐานะ๔ประการ หลักคือมีพรหมวิหาร ๔ ได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยสาระสำคัญของพรหมวิหาร ๔ แล้วมี ๒ ด้านคือด้านความรู้สึก และด้านความรู้ ด้านความรู้สึกหมายถึงความรู้สึกที่ดีงาม(positive thinking) คือโดยพื้นใจแล้วบิดามารดาไม่ชิงชัง รังเกียจ คิดร้ายเอาเปรียบต่อลูก มีแต่ความรู้สึกที่ดีคือรัก สงสารและชื่นชมส่งเสริม คือมีเมตตา กรุณา มุทิตา ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความรัก อบอุ่น และเป็นสุข ส่วนด้านความรู้เป็นด้านที่ต้องใช้ปัญญาต้องเอาอุเบกขามาสร้างความสมดุล คือชีวิตเป็นของเขา บิดามารดาต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าเขาต้องทำอะไร ฝึกละอะไร เป็นที่ปรึกษาคอยแก้ไขและแนะนำให้ฝึกให้ทำเป็นด้วยตนเอง เพื่อให้เขาได้พัฒนาทักษะต่าง ๆ ถ้าเอาแต่ด้านจิตใจหรือด้านความรู้สึกอย่างเดียวเขาจะเป็นคนอ่อนโยน มีความสุข แต่อ่อนแอไม่เข้มแข็งต้องพึ่งพาทำอะไรไม่เป็น ถ้ามากเกินไปก็จะเป็นคนไม่รู้จักพอ ได้แต่เรียกร้อง ขาดวินัยไม่รับผิดชอบ ดังนั้นบิดามารดาต้องมีความรู้ความสามารถของตนเองสามารถ

^{๒๙} พระเทพเวที (ประยูรธรรมาภรณ์), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า๒๒๔.

^{๓๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

^{๓๑} รายละเอียดใน พ.ช.า.(ไทย).๒๘/๑๖๓-๑๘๓/๘๑-๘๔.

ช่วยเกื้อหนุนโดยใช้ปัญญาประสานอารมณ์หรือความรู้สึกในการอุปถัมภ์เลี้ยงดูลูก รวมความว่าอุเบกขาช่วยให้เข้มแข็ง แต่ถ้าขาดด้านความรู้สึกสามประการแรกก็จะกระด้างไม่มีน้ำใจไม่เห็นใจบุคคลรอบข้าง^{๓๒} เมื่อบิดามารดามีพรหมวิหาร๔ เป็นบาทฐานในการเลี้ยงดูก็จะครอบคลุมหน้าที่ที่มีต่อบุตรทั้ง๕ประการดังได้กล่าวมาข้างต้น ส่วนบุตรนั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่าบุตรที่ปรากฏอยู่ในโลกมี๓ จำพวกดังนี้^{๓๓}

๑. อติชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา)

๒. อนุชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติเสมอกับมารดาบิดา)

๓. อวชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา)

บุตรประเภทที่ ๑ นั้นเรียกอีกอย่างว่าอติชาตบุตร^{๓๔} เป็นบุตรที่สร้างชื่อเสียงเชิดชูวงศ์สกุล บุตรประเภทที่๒อนุชาตบุตร เป็นบุตรที่คอยดูแลรักษาชื่อเสียงวงศ์สกุลที่บุพการีสร้างสมมาไม่ให้เสื่อมเสีย ส่วนบุตรประเภทที่ ๓ อวชาตบุตร เป็นบุตรที่นำแต่ความเสื่อมเสีย อับอายอดสู ความอับอายมาสู่วงศ์สกุล

ดังนั้นบุตรที่ดำรงหน้าที่๕ประการต่อบิดามารดาดังที่ได้กล่าวถึงได้ว่าเป็นบุตรที่มีความสำนึกรับผิดชอบต่อวงศ์สกุล ระมัดระวังไม่ให้วงศ์สกุลเสื่อมเสีย จนแม้กระทั่งบิดามารดาจากไปก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูทดแทนที่ต่อท่าน เป็นการบูชาความดี เป็นการบูชาต่อทิศเบื้องหน้า และต้องปฏิบัติตนเป็นบุตรที่ดีตลอดชีวิตของตน จึงจะถือได้ว่าปฏิบัติตนรักษาวงศ์สกุล เหลือแต่คุณงามความดีของตนให้แก่ลูกหลานกล่าวถึงและยึดถือเป็นแบบอย่าง

ข) ทักษิณทิส(ทิศเบื้องขวาคือทิศใต้ได้แก่ครูอาจารย์)

ครูอาจารย์เป็นทักษิณบุคคลควรแก่การบูชาคุณ เมื่อเด็กเริ่มดำเนินชีวิตก็เริ่มศึกษาครูที่สอนแต่แรกก็คือบิดามารดา ทางพระจึงเรียกว่าบุรพจารย์คือ“ครูต้นหรือครูคนแรก” ครูลำดับต่อมาคือครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาตามตำรับตำรา เรื่องของครูเป็นเรื่องของการสอน งานสอนเป็นงานเพื่ออนาคตของเด็ก เมื่อเด็กเป็นอนาคตของชาติครูจึงเป็นผู้สร้างอนาคตของชาติ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสอนหรือการศึกษาคือไตรสิกขา ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับหลักธรรมของพุทธศาสนา เพราะไตรสิกขาเป็นเรื่องของชีวิตเป็นการศึกษาที่เป็นไปเพื่อให้ชีวิตอยู่ดีมีสุข หลักของไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา หรือเรียกง่าย ๆ อีกอย่างตามสมัยปัจจุบันว่า พฤติกรรม จิตใจ

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *คู่มือชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่๖, (กรุงเทพฯ; สนพ.มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๘), หน้า๑๘-๒๑, ๑๐๒-๑๐๓.

^{๓๓} บ.อิตฺติ.(ไทย)๒๕/๗๔/๔๓๑

^{๓๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*, หน้า๑๑๑.

ปัญญา ครูจึงต้องมีสืลเป็นตัวกำกับหรือมีพฤติกรรมกับสิ่งรอบข้างที่ไม่ก่อความเดือดร้อน ก่อโทษ หรือทำความเสียหายแก่ใคร ส่วนด้านสมาธิหรือด้านจิตใจก็ต้องมีความหวังดี ปราศจากอคติอคติย ด้านปัญญาก็ต้องหมั่นไตร่ตรองว่าสิ่งที่ชี้แนะ หรือกระทำแก่ศิษย์นั้นตรงตามเหตุปัจจัย ก่อให้เกิดผล ตามที่ครูต้องการครบถ้วนหรือไม่^{๓๕} พระพุทธองค์จึงทรงจำแนกหน้าที่ของผู้เป็นครูบาอาจารย์ต่อ ศิษย์ไว้ ๕ ประการ คือแนะนำศิษย์ให้เป็นคนดีได้เรียนสิ่งดี ๆ บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ยกย่องชื่อเสียงศิษย์ให้ปรากฏในหมู่มิตรสหาย และทำความป้องกันในทิศทั้งหลายคือพร้อม ช่วยเหลือป้องกันอันตรายมิให้เกิดแก่ศิษย์ของตน พร้อมทั้งจะให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ศิษย์ หลักไตรสิกขาจึงเป็นเรื่องที่ใช้ได้ตลอดกาล ถ้ายึดปฏิบัติตามนี้ผลดีทั้งหลายจะเกิดแก่ตัวศิษย์ที่เข้ามา ศึกษา ศิษย์ก็ต้องสำนึกและพึงบำรุงครูอาจารย์ ด้วยการปฏิบัติตอบต่อท่าน ด้วยการแสดงความ เคารพนับถือท่าน เชื้อฟังคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ คอยอุปัฏฐากปรนนิบัติดูแลตามควรแก่ โอกาส และเรียนศิลปวิชาด้วยความเคารพ เหล่านี้เป็นการบูชาตามทิศที่ ๒

ค) ปังณมิตฺต(ทิศเบื้องหลังคือทิศตะวันตกได้แก่บุตรภรรยาเพราะติดตามเป็นกำลัง สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง) หลักธรรม๔ประการ^{๓๖} ที่สามีภรรยาควรยึดมาเป็นธรรมกำกับชีวิตคู่เป็น ธรรมสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนเรียกว่าฆราวาสธรรม๔ เป็นธรรมมงคลทำให้การครองเรือนเกิด ความสุขความเจริญเสมือนเป็นคู่ศีลธรรม คู่ความดีเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตร ประกอบด้วยสัจจะ คือความซื่อสัตย์จริงใจ ทมะคือการข่มใจ ควบคุมจิตใจให้เจริญก้าวหน้าด้วยปัญญา ขันติคืออดทน เข้มแข็งไม่หวั่นไหวไม่ท้อถอย มีวิริยะ และจาคะคือเสียสละ สละกิเลส สละผลประโยชน์ส่วนตนได้ ขณะเดียวกันพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสถึงหลักธรรมที่จะทำให้คู่ชีวิตเหมาะสมกลมกลืนกัน เสมือนเป็นคู่สร้างคู่สมอยู่กันยืนยาวคือหลักสมชีวิตรธรรม๔^{๓๗} คือสมศรัทธา คือมีศรัทธาเสมอกัน สมศีลา คือมีศีลเสมอกัน สมจาคา คือมีจาคะเสมอกัน และสมปัญญา คือมีปัญญาเสมอกันเมื่อปฏิบัติตาม หลักธรรมนี้ขึ้นชื่อว่าบูชาทิศที่๓ ได้อย่างถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธองค์สามีภรรยาก็จะ ปฏิบัติต่อกันซึ่งกันและกันด้วยดี ด้วยเป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์มีความรักเมตตากรุณาและเป็นไป เพื่อการพัฒนาตนและชีวิตครอบครัว บุตรธิดาและวงศ์ตระกูลของให้ผาสุก

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต),รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล,(กรุงเทพฯ ; สำนักพิมพ์ธรรมสภา,๒๕๕๑),หน้า๗๖-๗๖.

^{๓๖} พระเทพเวที (ประยุทธ์ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า๑๓๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน หน้า๑๖๖.

ง) อุดมคติ(ทิศเบื้องซ้ายคือทิศเหนือได้แก่มิตรสหาย)

การมีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขในหมู่วัยรุ่นและมิตรสหายหรือผู้ร่วมงาน ไม่เพียงแต่นำประโยชน์ทางวัตถุมาให้ แต่มุ่งประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้อย่างโดยประพติดนเป็นแบบอย่างให้มิตรสหายได้เห็น ได้คุ้นชินกับวิถีและความประพฤติที่ดีงาม สุจริต รู้ดี รู้ชั่ว และชักจูงมิตรสหายผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายให้เจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัติ ๕ คือองกงามด้วยศรัทธาคือเชื่อมั่นในพระศาสนา ในการทำความดี งามด้วยศีลคือประพฤติดีงาม เลี้ยงชีพด้วยสุจริต งามด้วยสุตะคือชวนชวนหาความรู้ที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต และงามด้วยปัญญาคือให้รู้คิดด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัยดำเนินการต่าง ๆ ให้ได้ผลดี^{๓๘} จากนั้นพึงรักษาความสัมพันธ์ในหมู่มวลมิตรสหายให้เป็นไปด้วยดี ตามแนวทางบำรุงมิตรที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ คือบำรุงด้วยการให้แบ่งปันสิ่งของให้ตามกำลังความสามารถที่จะช่วยได้ เจริญถ้อยคำที่ไพเราะด้วยความรักด้วยวจีสุจริต๔ ประพติดนให้เป็นประโยชน์จะกระทำสิ่งใดมองถึงผลกระทบที่จะมีต่อเพื่อน วางตนสม่ำเสมอไม่ว่าสถานะของเพื่อนจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร และไม่พุดจาหลอกลวงกัน ขณะเดียวกันมิตรสหายก็พึงดูแลปฏิบัติต่อมิตรนั้นด้วยการคุ้มครองป้องกันรักษามิตรหรือเพื่อนผู้ประมาทไม่ให้อันตรายเกิดขึ้นรักษาทรัพย์ของมิตร แม้เขาผลอเลื้มหรือไม่มีใครช่วยดูแลทรัพย์สินก็ช่วยดูแลให้ เมื่อเพื่อนมีภัยอันตรายประสบความวิบัติก็ไม่ทอดทิ้ง ให้ความเคารพนับถือตลอดวงศ์สกุลหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องของเพื่อน ทั้งหมดเป็นการดูแลซึ่งกันและกันเพื่อให้คงความสัมพันธ์กับผู้ที่เราต้องเกี่ยวข้องเสมือนเป็นการปฏิบัติบูชาต่อทิศที่ ๔

จ) เภฏฐิมทิศ(ทิศเบื้องต่ำคือผู้ได้บังคับบัญชา)

คนที่มาทำงานร่วมกันในฐานะลูกจ้างหรือผู้ได้บังคับบัญชาฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างหรือผู้บังคับบัญชาฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกันและเพื่อให้งานได้ผลดี โดยนายจ้างต้องดูแลจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลังความรู้ความสามารถฝีมือของเขา ให้เขาทำงานที่เขาถนัดดูแลให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งาน และความเป็นอยู่ ดูแลให้การรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้หรือให้สวัสดิสงเคราะห์ด้วยคำรักษา หรือด้วยการเยี่ยมเยียนเป็นต้น ดูแลด้วยเมื่อมีโอกาสพิเศษก็แบ่งปันของให้เป็นของขวัญของรางวัล และประการสุดท้ายดูแลลูกจ้างด้วยการกำหนดให้มีวันหยุดพักผ่อนหย่อนใจตามสมควร ส่วนลูกจ้างก็ต้องมีข้อปฏิบัติมีน้ำใจช่วยเหลือนายจ้างเช่นกัน ด้วยการเริ่มทำงานก่อนนายของตนแม้จะเป็นการทำงานก่อนเวลาเลิกงานที่

^{๓๘} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต(A Constitution for Living),หน้า ๔๔.

หลังนาย มีความซื่อตรงเอาแต่ของทีนายให้ ทำการงานให้เรียบร้อยดียิ่งๆขึ้น และนำความดีของนาย และกิจการของนายไปเผยแพร่ยกย่องสรรเสริญ การปฏิบัติต่อกันอย่างนี้จึงจะถือว่าเป็นการปฏิบัติ คู่แลซึ่งกันและกันตามธรรม ก่อความเจริญแก่ทั้ง ๒ ฝ่าย ในที่สุดงานที่ทำก็มีการพัฒนาและ เจริญก้าวหน้ากันทั้งองค์กร

ค) อุปรมิตส(ทิศเบื้องบนคือสมณพราหมณ์)

พุทธศาสนิกชนมีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ต่อทิศที่ ๖ คือต่อพระภิกษุ สามเณรในพุทธศาสนา หรือต่อสมณพราหมณ์นักบวชในศาสนาอื่น ด้วยปฏิบัติต่อท่านเสมือนเป็น ทิศเบื้องบน ปฏิบัติด้วยหลักเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ๕ ประการ คือจะทำสิ่งใดก็ทำด้วยด้วยเมตตาหวัง ดีต่อท่านกระทำด้วยเจตนาที่จะให้เกิดประโยชน์แก่พระ วัด และพระพุทธศาสนา จะพูดสิ่งใดพูด ด้วยเมตตาไม่พูดให้เกิดความเสื่อมเสียต่อพระภิกษุสามเณรและพระพุทธศาสนา จะคิดสิ่งใดคิด ด้วยเมตตา การคิดด้วยเมตตาจะก่อให้เกิดและพูดต่อท่านด้วยเมตตาเช่นกัน พร้อมทั้งจะให้ การต้อนรับท่านด้วยความเต็มใจ ท่านมาเยี่ยมเยือนตลอดจนมาบิณฑบาตก็ต้อนรับด้วยความอ้อมใจปิติ ชื่นบาน และประการสุดท้ายคือการปฏิบัติต่อท่านด้วยการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยเครื่องยังชีพคือปัจจัย ๔ เพื่อให้ท่านสามารถดำรงตนและปฏิบัติศาสนกิจต่อพระพุทธศาสนา และต่ออุบาสก อุบาสิกา เพื่อให้ เกิดความยั่งยืนของศาสนา หน้าที่บำรุงดูแลต่อพระภิกษุสามเณรนี้พุทธศาสนิกชนควรถือปฏิบัติให้ มั่นคง ให้ถือปฏิบัติเสมือนเป็นวิถีชีวิตของตนให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่คนรุ่นหลัง ขณะเดียวกันการ เกี่ยวข้องกันในฐานะศาสนิกเดียวกัน พระภิกษุสามเณรก็ช่วยอนุเคราะห์อุบาสกอุบาสิกาด้วย เช่นกัน ด้วยการห้ามมิให้ทำความชั่วนำเอาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าชี้แจงแนะนำห้ามปรามการทำ ความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีแสดงผลของความดีเพื่อให้ได้ประพฤติดุปฏิบัติธรรม อนุเคราะห์ชาวบ้านด้วยน้ำใจอันดีงามด้วยการให้สิ่งของ ให้ธรรมะสงเคราะห์ที่มีลักษณะเกื้อกูลและ อำนวยความสุขให้แก่ชาวบ้าน ให้ชาวบ้านได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟังฟังแล้วเขายังไม่ชัดเจนให้อธิบาย ให้เข้าใจให้ชัดเจน และสุดท้ายคือบอกทางสวรรค์แก่เขา การบอกทางสวรรค์ให้โดยเนื้อหานั้น หมายถึงการแสดงทางที่จะให้เขาละความชั่ว และประพฤติกุศลด้วยการได้สร้างเหตุเพื่อให้เกิดผล เป็นความสุขความเจริญในขณะดำรงชีวิตอยู่ในชาติปัจจุบัน เรียกว่าสัมผัสมนุษย์สมบัติ ส่วนการ กระทำเพื่อให้เกิดผลเป็นความสุขความเจริญในเบื้องหน้าหรือภพหน้า ด้วยการฝึกตนทำความดีให้ ถึงพร้อม เพื่อเป็นสวรรค์สมบัติ และการบอกทางให้เขาสามารถครองตนอยู่ในโลกด้วยปัญญาให้ พบความสุขที่ยั่งยืนโดยเข้าถึงมรรค ผล นิพพานเป็นการบอกทางด้วยหวังผลให้เขาได้นิพพานสมบัติ

ถ้าบุคคลปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อทิศทั้ง ๖ ครบถ้วนบริบูรณ์ทิศก็จะอนุเคราะห์บุคคล นั้นหลักทิศ ๖ คือหลักธรรมเพื่อการปฏิบัติตนต่อบุคคลรอบข้างอย่างถูกต้องเมื่อวัยรุ่นจะต้องมี

ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในสังคม ได้แก่บุคคลที่อยู่ใกล้ตัวภายในครอบครัวและสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกครอบครัว จึงควรรู้จักพิจารณาบุคคลที่เป็นคนดีมีศีลธรรมประพฤติปฏิบัติตนเหมาะสม ผู้มีหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่ดีงามก่อนแล้วจึงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามจึงจะได้ผลดี บุตรที่มีบิดามารดาเป็นแบบอย่างทางธรรมจะซึมซับเอาลักษณะที่ดีงามจากบิดามารดา เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีสำหรับการครองเรือนและความสุขสงบในสังคม ถ้าวัยรุ่นเข้าใจและปฏิบัติหลักทศบได้อย่างถูกต้องแล้ววัยรุ่นก็จะสามารถเข้าใจหลักธรรมอื่นๆได้ ในทางตรงกันข้ามถ้าวัยรุ่นไม่สามารถเข้าใจในการปฏิบัติต่อหลักทศบนี้แล้วชีวิตย่อมประสบกับความล้มเหลวในทุกด้านเช่นกัน

๕) อินทรีย์๖ และอินทรีย์สังวร(การสำรวมอินทรีย์)

อินทรีย์^{๓๕} คือความเป็นใหญ่ คือสภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน หรือคือธรรมที่เป็นเจ้าในการทำหน้าที่อย่างหนึ่ง ๆ เช่น ตาเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการเห็น หูเป็นใหญ่ในการได้ยิน สรีรธาเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไร้สรีรธาเป็นต้น มี๑.อินทรีย์ ๖ ได้แก่อายตนะภายใน ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และ๒. อินทรีย์ ๕ หรือพละ๕คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาส่วน อินทรีย์สังวรคือการสำรวมอินทรีย์๖ คือสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป เวลาฟังเสียง เวลาดมกลิ่น ลิ้มรส เวลาถูกต้องสัมผัสโผฏฐัพพะ และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง๖

พระพรหมคุณาภรณ์^{๓๖} กล่าวว่าอินทรีย์๖ทำหน้าที่ ๒ ด้าน คือ ดานรู้สึกกับดานรู้ การดำเนินชีวิตจะก้าวไปดวยดี และกระบวนการเรียนรู้ หรือการศึกษาจะเกิดขึ้นได้ต้องอยู่ที่ว่าจะสำรวมอินทรีย์ทั้ง๖ หรือจะทำอินทรีย์สังวรนี้ให้เกิดขึ้นได้อย่างไรจึงจะทำให้หน้าที่ทั้ง ๒ ดานของอินทรีย์๖ ทำงานเป็นปัจจัยแก่กันเ็นทางที่เ็นการพัฒนาตน อย่าให้ดานรู้สึกมีอิทธิพลครอบงำจนปิดกั้นดานรู้ เริ่มตนมนุษย์ยังไม่รู้เราต้องอาศัยความรู้สึกมาช่วย เพื่อจะปฏิบัติใดทันทิพอให้ชีวิตรอด เพราะเราจะรูบางทีกี่ไม่ทัน แต่ด้านที่จะให้ความมั่นคงแก่ชีวิตของเราได้ คือ ด้าน"รู้" ไม่ใช่แค่ "รู้สึก" ความรู้สึกมาช่วยชีวิตเราในเบื้องตน เช่น การรู้สึกไม่สบายจะเป้นภัยต่อชีวิตก็หนักอณดีกว่า ความรู้สึกสุข

^{๓๕}พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๕-๔๒๐.

^{๓๖}พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พัฒนาการแบบองครวมของเด็กไทย, วัฒญาณเวศกวัน ๑๕ กันยายน ๒๕๔๓, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://www.watnyanaves.net/.../integrated_development_of_thai_children.p\[๒๗ ตุลาคม ๒๕๕๕\].](http://www.watnyanaves.net/.../integrated_development_of_thai_children.p[๒๗ ตุลาคม ๒๕๕๕].)

หรือทุกข์นี้มีวิชาแฝงเป็นพื้นอยู่ ดังนั้นถ้าวัยรุ่นใช้ชีวิตอยู่ในกระบวนการของความทุกข์ ก็คืออยู่ด้วยความรู้สึกชอบใจ ไม่ชอบใจ สุขและทุกข์ เรียกว่าอยู่กับการเสพ เรียกว่าโชอินทริยเพียงเพื่อเสพ คือ ตาหู ใจ เพื่อเสพความรู้สึกอย่างเดียว หรือเพื่อหาสุขและหนีทุกข์ แต่หากวัยรุ่นเริ่มโชอินทริยเพื่อเรียนรู้ วัยรุ่นก็จะก้าวขึ้นสู่การศึกษา ชีวิตจะดีงามจะอยู่เครียดไม่ได้ ต้องก้าวต่อไปโดยโชอินทริยเพื่อการรู้ ทำความรู้จักความมันคืออะไร มีคุณ มีโทษอย่างไร เรียกว่ารู้จักคิดรู้จักเรียนรู้อะไรก็จะพัฒนาเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กและวัยรุ่นไทย

๖) หลักคิดแบบโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ^{๔๐} โดยรูปศัพท์ประกอบด้วยคำว่าโยนิโสกับมนสิการ โยนิโสแปลว่าต้นเค้า แหล่งเกิด อุบาย วิธี มนสิการแปลว่าการทำในใจ การคิด คำนึงใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมคำเป็นโยนิโสมนสิการ จึงแปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย การคิดอย่างมีวิธี การพิจารณาโดยอุบายแยบคาย และถูกทาง คิดอย่างมีเหตุมีผล มีลำดับขั้นตอนคิดที่จะทำให้ให้เกิดกุศลธรรมเกิดความเพียรในด้านการหยั่งรู้สภาวะธรรม เกิดการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการไม่ใช่ตัวปัญญาแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญาคือเกิดสัมมาทิฐิ ที่สามารถกำจัดอวิชชาโดยตรงและสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุได้ โยนิโสมนสิการมีลักษณะคำนึงพิจารณา วิเคราะห์สืบสาวหาเหตุปัจจัย แต่ปัญญามีลักษณะตัดขาด โยนิโสมนสิการรวบรวมความคิดมาเสนอ ทำให้ปัญญางานกำจัดกิเลสได้และปัญญานั้นก็เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป โยนิโสมนสิการจึงเป็นปัจจัยหนึ่งของการเสริมสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้น เป็นปัจจัยภายในตัวบุคคลเป็นวิธีการแห่งการใช้ปัญญา

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในการใช้ความสำคัญกับโยนิโสมนสิการในหมวดที่ปรารภความเพียรว่า^{๔๑} “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนโยนิโสมนสิการ(การมนสิการโดยแยบคาย) นี้ เมื่อมนสิการโดยแยบคาย กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป” และกล่าวอีกว่า^{๔๒} “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการ โดยแยบคาย สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น”

^{๔๐}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพฯ ; โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๖๕, ๖๗๒.

^{๔๑}อ.อ.เอก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๑๒.

^{๔๒}อ.อ.เอก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๕.

ขณะเดียวกันวัยรุ่นต้องฝึกคนให้มีวินัยในตนเอง เมื่อวัยรุ่นมีทั้งสัมมาทิฐิ มีทั้งการรู้ทันในการสำรวมอินทรีย์^๖ และจัดระเบียบแบบแผนหน้าที่ในการดำเนินชีวิตประจำวันให้ดี วัยรุ่นก็จะเป็นผู้ที่มีวินัยมีแบบดำเนินวิถีในตน ปลายทางของการมีวินัยเป็นไปเพื่อความสงบของสังคม แม้ในสังคมของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาก็มีเรื่องของวินัยมาบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงฝึกให้พระมีวิถีชีวิตที่ดีด้วยอาศัยวินัย เพื่อความเป็นระเบียบของสังคมในหมู่พระภิกษุ เพื่อการพัฒนางานพัฒนาตนของหมู่ภิกษุสงฆ์^๗ วินัยนั้นจะช่วยเพิ่มหรือบั่นทอนพลังของมนุษย์ก็ได้ หากวินัยหมายถึงการควบคุมโดยข้อห้ามจากสังคม จำกัดและกักขังผลก็คือการต่อต้านและการเก็บกด ถือเป็นวินัยที่บั่นทอนการพัฒนา หากวินัยที่กำหนดนั้นช่วยเพิ่มพลังหรือขยายโอกาสแก่มนุษย์ย่อมเป็นสิ่งที่มีความหมาย วินัยที่สร้างโดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่าการศึกษา การมีส่วนร่วม การไตร่ตรองพินิจพิเคราะห์รอบ ๆ ด้านจะเป็นวินัยที่เป็นไปเพื่อพัฒนาตนและสังคม^๘ วินัยจึงเป็นระเบียบแบบแผนเป็นธรรมเนียมจารีตประเพณี เป็นเครื่องมือที่จะสร้างและกำกับวิถีชีวิตของวัยรุ่นให้ถูกทาง ให้มีการพัฒนาตนไม่ก่อผลกระทบต่อนตนเองต่อครอบครัวและต่อสังคม

แต่ในการพัฒนาตนหรือฝึกตน^๙ นั้นพระพุทธศาสนานั้นในหลักการที่ให้อิสระชีวิตมีคุณภาพหรือให้มีความสมดุลหรือพอดีเช่นให้ความสำคัญทั้งธรรมและวินัย เช่นเดียวกันการฝึกพัฒนาตนขั้นต้นก่อนที่จะนำเข้าสู่มรรค พระองค์ก็ให้ความสำคัญทั้งปัจจัยภายในและภายนอกที่จะมาเกี่ยวข้อง สัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคเป็นข้อธรรมที่ต้องทำให้เข้าใจ ให้บริสุทธิ์และชัดเจน เป็นธรรมที่เป็นขั้นเริ่มแรกของมรรคมงคล^{๑๐} เรียกว่าเป็นบุพนิมิตแห่งมัชฌิมาปฏิบัติ ซึ่งในระบบการศึกษาสัมมาทิฐิถูกเรียกว่าเป็นบุพภาคของการศึกษา: รุ่งอรุณของการศึกษา^{๑๑} ดังนั้นการเสริมสร้างสัมมาทิฐิหรือการเรียนรู้และฝึกตนของเด็กหรือวัยรุ่นเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ในพระไตรปิฎกจึงกล่าวถึงปัจจัย ๒ ประการที่จะช่วยให้คนมีสัมมาทิฐิคือปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ ปรโตโฆสะแปลว่าเสียงจากผู้อื่นจากข้างนอก เป็นเรื่องของการได้รับการสั่งสอน การถ่ายทอด การบอกกล่าวแนะนำ ข้อเขียน ข่าวสาร การเรียนรู้จากผู้อื่นทั้งหมดต้องเป็นการรับรู้เรียนรู้จากผู้ที่ป็นกัลยาณมิตร ส่วนโยนิโสมนสิการแปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย การคิดพิจารณาโดยอุบายแยบคายและถูกทาง ที่จะทำให้เกิดกุศลธรรม

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), *คู่มือชีวิต*, หน้า ๑๘-๒๑, ๑๒๓-๑๒๗.

^๗ *กฤษณมูรติ, แห่งความเข้าใจชีวิตและการศึกษาที่แท้*, แปลโดย โสริธิ์ โพธิแก้ว, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ ; สนพ.มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๒๐-๓๒๒.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล*, หน้า ๕๘.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*, หน้า ๖๖, ๖๗๒.

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นการนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติมีหลายวิธีเป็นไปเพื่อมุ่งสัจหรือกำจัดอวิชชาโดยตรง และมุ่งเพื่อสัจหรือบรรเทาต้นหาวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบ่งได้เป็น ๑๐ วิธีได้แก่

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยเป็นการพิจารณาหนทางในการแก้ปัญหาด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆที่สัมพันธ์กัน

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบเป็นวิธีคิดแบบกระจายเนื้อหา และนำมาวิเคราะห์พิจารณาให้หายชัดเจนในสมมติบัญญัติ ต้องอาศัยวิธีคิดแบบที่ ๑ และ ๓ เข้าไปร่วม

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์เป็นวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติยอมรับตามความเป็นจริง และแก้ไขไปตามเหตุปัจจัย

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจ/คิดแบบแก้ปัญหาเป็นวิธีคิดตามเหตุผลตรงจุดตรงเรื่อง

๕. วิธีคิดแบบบรรทัดธรรมสัมพันธ์คิดตามหลักการ(ธรรม)และความมุ่งหมาย(อรรถ)ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออกเป็นการพิจารณาทั้งด้านดีและเสียไปพร้อมๆกันอย่างรอบคอบและสมควร

๗. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้- คุณค่าเทียมสามารถใช้ในชีวิตประจำวันในการบริโภคใช้สอยปัจจัยคิดเพื่อขัดเกลากิเลสบรรเทาต้นหา

๘. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมเป็นวิธีคิดแบบส่งเสริมความเจริญแห่งกุศลธรรม

๙. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันเป็นวิธีคิดด้วยปัญญา คิดแบบเอาปัจจุบันเป็นอารมณ์

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาทเป็นการมองความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้านครบทุกด้าน ไม่นำเพียงบางแง่มุมมาตีคลุมทั้งหมด

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง ๑๐ แบบจึงเป็นวิธีคิดที่มีประโยชน์สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้กับวัยรุ่นได้ ฝึกให้วัยรุ่นมองเห็นความสัมพันธ์การอาศัยกันของสรรพสิ่ง ฝึกให้วัยรุ่นรู้จักคิดอย่างถูกวิธีคิดมีระบบและคิดเป็นกุศลจึงอาจกล่าวได้ว่าการประยุกต์ใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นการฝึกคิดเพื่อพัฒนาตนเองให้รู้จักคิดอย่างใช้สติ ค่อย ๆ คิดไปตามลำดับ มีการไตร่ตรอง คิดอย่างเป็นระเบียบ มีเหตุมีผล รอบคอบ คำนึงถึงผลกระทบต่าง ๆ ที่จะมีผลต่อการพัฒนาตน และพัฒนาผู้คนรอบข้างนั่นเอง

ส่วนผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคือบิดามารดาและบุคลากรองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ก็ต้องรู้จักการเลือกบทธรรมะของพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหานี้

ข. หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่บิดามารดาควรนำมาใช้แก้ปัญหการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

๑) สมชีวิธรรม ๔

๒) พรหมวิหารธรรม ๔

๓) พรหมวิหารธรรม ๔

๔) อินทรีย์ ๖ หรืออินทรีย์สังวร

จากหลักธรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวสามารถอธิบายพอสังเขปดังนี้

๑) สมชีวิธรรม ๔

ครอบครัวเป็นจุดกำเนิดของคนรุ่นใหม่คนรุ่นใหม่จะดีขึ้นหรือเลวลงย่อมขึ้นอยู่กับกรอบเลี้ยงดูของคนในครอบครัวอันประกอบไปด้วยพ่อและแม่ หรืออาจรวมเอา ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติพี่น้องด้วยก็ได้ครอบครัวจะเป็นครอบครัวที่อบอุ่นได้ ก็ต่อเมื่อสามีภรรยาปฏิบัติต่อกันด้วยความรักความเข้าใจ และเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากความรักเป็นเรื่องของจิตใจมนุษย์จึงสามารถเรียนรู้และสร้างให้เกิดขึ้นได้พุทธศาสนามีหลักธรรมที่ทำให้คู่สามีภรรยาอยู่ด้วยกันอย่างยั่งยืนคือสมชีวิธรรม ๔^{๔๘} ประกอบด้วย

ก) สมสัทธา (มีศรัทธาสมกัน) คือเคารพในลัทธิศาสนา หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวทางการความสนใจอย่างเดียวกันหนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากันได้ ลงกันได้

ข) สมสילה (มีศีลเสมอกัน) คือ มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยาบรรณตามพื้นฐานการอบรมพอเหมาะสมสอดคล้องไปกันได้

ค) สมจาคา (มีจาคะสมกัน) คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความโอบอ้อมอารี ความเสียสละ ความใจกว้าง พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

ง) สมปัญญา (มีปัญญาสมกัน) คือ รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน พูดยังรู้เรื่อง

สมชีวิธรรม ๔ นี้ได้ควรได้เรียนรู้ไว้ก่อนวัยหนุ่มสาวเพื่อให้ใช้เป็นหลักตัดสินใจเลือกคู่ครองที่เหมาะสม ถึงแม้จะมีประเพณีการแต่งงานกำกับให้หนุ่มสาวอยู่ด้วยกันเพื่อสร้างครอบครัวก็ตามแต่ถ้าคู่สมรสจะอยู่ด้วยความรัก ก็จะมีสุขมากกว่าอยู่ด้วยหน้าที่แต่ถ้าแต่งงานไปแล้วกลับ

^{๔๘} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต(A Constitution for Living), หน้า ๔๕.

ทุกคน ที่เป็นสมาชิกของสังคม การสร้างสรรค์และดูแลบุคคลในครอบครัว ดูแลผู้คนในองค์กรในสังคม ต้องมีพรหมวิหาร ๔ ประการนี้คือ

ก) เมตตา คือความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข เป็นความรักที่เกิดจากการมองแง่ดีของคนอื่น ถ้าพบส่วนเสียก็ให้อภัยหรือรู้จักใช้ปัญญาในการมองข้ามข้อเสียนั้น ๆ ใช้ในสถานการณ์ปกติ มองดูสรรพสัตว์ด้วยไมตรีจิตและเป็นมิตร เมตตาเป็นความคิดเป็นความรู้สึกภายในจิตใจแสดงออกด้วยกรุณา

ข) กรุณา คือความสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ คิดหาทางช่วยให้พ้นทุกข์ ความสงสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ใหญ่เปิดใจกว้างรับฟังปัญหาของวัยรุ่น กรุณาต่างจากเมตตาตรงที่ว่า กรุณาเกิดเมื่อเรามองจุดด้อยของคนอื่น ส่วนเมตตาเกิดขึ้นเมื่อเรามองจุดดีของเขา กรุณาคือตัวที่เคลื่อนไหวออกมาเป็นพฤติกรรม ใช้ในสถานการณ์ที่สรรพชีวิตที่อยู่ต่อหน้าเรากำลังตกทุกข์ได้ยากและต้องการให้ช่วยเหลือ เราจึงยื่นมือเข้าไปช่วย

ค) มุทิตา คือความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข ใช้ในสถานการณ์ที่คนอื่นอยู่เบื้องหน้าเราได้ดีมีความสุขเราให้กำลังใจเขา เพราะถ้าเราไม่ฝึกให้กำลังใจของเราจะพลิกจากมุทิตาเป็นริษยา พระพุทธเจ้าแนะนำให้มุทิตาก็เพื่อป้องกันริษยา ส่งเสริมให้เขาได้พัฒนาตน ให้โอกาสได้แสดงความสามารถเต็มที่และชื่นชมยินดีในความก้าวหน้าของเขา จะทำให้เขาภาคภูมิใจรู้สึกเป็นที่ยอมรับในสังคม

ง) อุเบกขา คือความรู้สึกวางเฉยเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่ง มีความยุติธรรม เป็นตัวควบคุมความสมดุล ใช้ในสถานการณ์ที่คนกำลังขัดแย้งกับหลักธรรม ขัดกับความถูกต้องดีงาม ผู้ใหญ่ที่รู้จักการวางเฉยที่ถูกต้องต้องเป็นอุเบกขาที่แท้จริงที่มาพร้อมปัญญาเป็นการวางเฉยด้วยปัญญา ด้วยความตื่นรู้ที่รู้เท่าทันปัญหาเท่าทันคน ไม่ใช่วางเฉยหรือปล่อยวางที่กลายเป็นปล่อยปละละเลย เฉยเมย ทอดธุระถือเป็นการวางเฉยเพราะโง่เขลาเรียกว่าอัญญอุเบกขาซึ่งเป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงถือว่าผู้ใหญ่เป็นแบบอย่างที่ไม่ดีแก่วัยรุ่น

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา ^{๕๑} ความรักเป็นเรื่องของอารมณ์เป็นเรื่องระดับโลกีย์ วิสัยความเมตตาก็เช่นกัน แต่ความรักมีขอบเขตแคบกว่าความเมตตา เพราะความรักมักเกิดขึ้นจำเพาะเจาะจงกับคนที่เรามีความเสน่หาเท่านั้น ส่วนความเมตตาสามารถขยายขอบเขตจากคนที่เรารักไปจนถึงคนที่เราเกี่ยวข้อง ไปจนถึงคนที่ร่วมชาติ ร่วมศาสนา ร่วมโลก ฉะนั้นความรักและความ

^{๕๑}ว. วชิรเมธี, ความรักและความเมตตาในพุทธศาสนา ใน รักแท้คือกรุณา , พิมพ์ครั้งที่๑, (กรุงเทพฯ ; สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑-๔๒.

เมตตาจึงต่างกันทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ ที่สำคัญเมตตาสามารถพัฒนาได้อย่างไม่มีขีดจำกัด แต่ความรักนั้นเมื่อรักใคร่สักคนหนึ่ง มักหยุดอยู่ที่คน ๆ นั้น จนกระทั่งบางครั้งคิดว่าถ้าขาดคนที่เรารัก เราก็พร้อมจบชีวิตลงความรักในเชิงผู้สาวจึงมาพร้อมกับความคับแค้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึงลักษณะจิตพระอรหันต์ว่าพระอรหันต์เป็นผู้ที่มี “วิมรียาทิกตจิต” แปลว่ามีจิตใจไร้พรหมแดน เพราะท่านได้พัฒนาเมตตาให้ถึงที่สุดแล้วจึงไร้พรหมแดน เมตตาจึงกว้างขวางกว่าความรักอย่างไม่มีทางเทียบกันได้

เมื่อผู้ใหญ่เข้าใจพื้นฐานหรือที่มาของการที่จะเกิดเมตตา หรือกรุณาต่อเด็กหรือต่อมนุษย์ทั่วๆ ไปว่ามีจุดกำเนิดจากความรักซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามวัย แต่การที่จะทำให้คงอยู่ตลอดไปนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องเรียนรู้และปฏิบัติให้ถูกต้อง ในวัยเด็กเด็กจะมีความรักพ่อแม่ตามธรรมชาติ นับถือ และศรัทธาพ่อแม่ มักจะทำตามอย่างหรือเลียนแบบพ่อแม่และใช้พ่อแม่เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ความรักของเด็กที่มีต่อพ่อแม่นี้เป็น “ความรักด้วยศรัทธา” เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มสาวความรักตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นคือ “ความรักด้วยตัณหา” ส่วนใหญ่เป็นความรักที่เกิดจากการชอบพอในคุณสมบัติทางกายของเพศตรงข้าม ความรักด้วยตัณหามักเป็นความรักที่มีระยะเวลาสั้นเมื่อสมหวังแล้วก็มักจะหายไปเพราะร่างกายเปลี่ยนไปตามวัยไม่น่ารักน่าใคร่เหมือนเดิม มนุษย์ในสังคมนั้นๆ จึงได้สร้างประเพณีการแต่งงาน ขนบธรรมเนียมการเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขึ้นมากำกับอีกชั้นหนึ่งเพื่อให้คู่หนุ่มสาวอยู่ด้วยกันนานขึ้นเป็นสามีภรรยา มีลูกสืบสกุลเพื่อให้เผ่าพันธุ์ดำรงอยู่ต่อไปอย่างราบรื่น เมื่อมีลูกก็เปลี่ยนสถานะเป็นพ่อแม่และเกิดความรักตามธรรมชาติต่อลูกคือ “ความรักด้วยเมตตา” ความรักชนิดนี้เป็นความรักที่มีแต่ให้โดยไม่มีเงื่อนไขต้องการให้ลูกมีความสุข ความรักที่พ่อแม่มีต่อลูกนี้จะคงอยู่ตลอดไปและเพื่อแม่ไปถึงชั้นหลานด้วย

ดังนั้นคู่สามีภรรยาจึงควรใช้ชีวิตคู่ร่วมกันด้วยความรัก เมตตา และนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับคู่ของตน และควรต้องพัฒนาความรักที่เริ่มต้นจากความรักด้วยตัณหาให้กลายเป็นความรักด้วยเมตตาพร้อมกับรักด้วยศรัทธาซึ่งกันและกัน ในที่สุดพัฒนาและสร้างให้เป็นความรักด้วยปัญญาจึงจะครองคู่กันด้วยความยั่งยืนและสอนลูกให้รู้จักที่จะพัฒนาความรักกับพ่อแม่ให้กว้างขวางออกไปสู่ผู้อื่น เมื่อเด็กรู้จักรักผู้อื่นนอกจากคนในครอบครัวตั้งแต่เล็กแล้วเมื่อโตขึ้นก็พัฒนาความรักและความรับผิดชอบควบคู่กันไป ให้ความรู้สึกนี้มีต่อผู้อื่นในสังคมและเด็กก็จะรักและรับผิดชอบต่อตนเองแม้กระทั่งความเป็นสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่

๔) อินทรีย์ ๖ และอินทรีย์สังวร(การสำรวมอินทรีย์)

ในมุมมองของผู้เป็นบิดามารดาการนำอินทรีย์๖มาใช้เพื่อจะป้องกันปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นนี้คือการนำอินทรีย์๖ มาฝึกให้บุตรธิดา บิดามารดาต้องฝึกการสำรวมอินทรีย์๖ หรือฝึกอินทรีย์สังวรตั้งแต่วัยเด็ก ท่านพุทธทาส^{๕๒}กล่าวว่าการที่จะให้บุตรเป็นบุตรที่ดีได้นั้นต้องทำให้เขาเข้าใจและสมัครที่จะเป็น ถ้าเด็กสมัครใจมอบกายถวายชีวิตเป็นบุตรที่ดีแล้วปัญหาก็จะไม่มี เพราะจะไม่ทำสิ่งที่ขัดความประสงค์ของบิดามารดา แต่การจะเป็นเช่นนั้นได้เด็กจะต้องมีความรู้ครบทั้งทางกาย ทางจิต ทางวัตถุ ทางวิญญาณ แม้ไม่รู้มากเท่าที่ผู้ใหญ่รู้ แต่ต้องรู้วัตถุล้วน ๆ เป็นอย่างไร เนื้อหนังร่างกายเป็นอย่างไร จิตใจเป็นอย่างไร สติปัญญาหรือวิญญาณการรับรู้กับการสัมผัสผ่านสิ่งเหล่านี้เป็นอย่างไร ให้เด็กรู้ว่าเรามีวัตถุ เครื่องใช้ไม้สอย เรามีร่างกาย อาศัยร่างกาย เรามีจิต เป็นเครื่องมือสำคัญ แล้วเราต้องมีคุณธรรมเป็นคุณสมบัติของจิต มีความคิดความเห็นเป็นสัมมาทิฐิ แต่ปัจจุบันผู้ใหญ่บางคนรู้แต่เรื่องปากท้อง ไม่รู้เรื่องชีวิตจิตใจแล้วจะสอนเด็กได้อย่างไร เด็กจึงรู้แต่เรื่องอ้อรอย สนุกสนาน ส่งเสริมกิเลสไม่มีที่สิ้นสุด การสอนให้เด็กมองหลักธรรมขั้นสูงจึงไม่เสียหาย ให้รู้ว่าจิตคิดได้เอง ร่างกายระบบประสาทรู้สึกได้เอง เป็นวิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่มีผัสสาเวทนามาช่วย เด็ก ๆ จึงควรรู้จักสิ่งที่เรียกว่าจิตตามสมควร แม้จะยังไม่รู้หมด รู้ในขนาดที่ว่า จิตเป็นสิ่งที่อบรมได้ก็หมายความว่าเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเด็กรู้ว่าจิตเป็นสิ่งที่อบรมได้ ทำการเปลี่ยนแปลงได้ก็จะรู้ว่าจะทำอย่างไรให้จิตดี ให้จิตมีประโยชน์ และรู้อีกว่านอกจากจิตร่างกายก็เป็นสิ่งที่อบรมได้ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับจิตได้ การอบรมจิตย่อมเป็นไปไม่ได้ถ้าร่างกายไม่เหมาะสมจึงต้องอบรมไปพร้อม ๆ กัน

อินทรีย์ทั้ง ๖ จึงเป็นช่องทางให้บิดามารดาได้ตรวจ พอไซ์ถูกการเรียนรู้ก็เริ่ม เด็กเกิดมาการศึกษาที่เริ่มทันที ถ้าพ่อแม่ให้การศึกษาเป็นก็จะรู้ว่าการศึกษาเบื้องต้นอยู่ที่อินทรีย์นี้ คืออย่าให้เด็กติดอยู่แค่ความรู้สึก มองแควสวยไม่สวย ชอบใจไม่ชอบใจถ้อยคำอย่างนั้นเด็กก็จะไม่พัฒนา พอไซ์ตา หู จมูก ลิ้น จมูก ฟัง ดมกลิ่น ลิ้นรสก็เจอความชอบใจไม่ชอบใจ เรียกว่าอยู่แค่นิยนิยร้ายเรียกว่าเป็นกระบวนการของตัณหา ไม่อาจจะพ้นไปจากทุกข์แต่ถ้าเราเปลี่ยนกระบวนการให้ใช้อินทรีย์อย่างมีปัญญาและให้เกิดปัญญา ก็หลุดพ้นจากทุกข์ไปเรื่อย ๆ แล้วก็มีความสุขชนิดใหม่แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคมรอบข้างก็ได้รับประโยชน์ไปด้วย

ส่วนองค์กรที่เกี่ยวข้องก็ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาลักษณะของการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อต้องการให้เกิดผลในด้านใดในการกำหนดกิจกรรมที่ทำ ควรมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้

^{๕๒} พุทธทาสภิกขุ, ลูกทวดตา, หน้า๒๔-๒๘.

ค. หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่องค์กรที่เกี่ยวข้องควรนำมาใช้ป้องกันและแก้ไขปัญหา
การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

๑) อรรถ ๓

๒) พรหมวิหาร ๔

๓) บุคคล ๔

๔) จริต ๖

จากหลักธรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวสามารถอธิบายพอสังเขปดังนี้

๑) อรรถ ๓

เด็กและวัยรุ่นในปัจจุบันถ้าให้การศึกษาที่ผิด ก็จะมีความสุขทางเดียวจากการเสพติด การได้รับการปรนเปรอจึงจะมีความสุข ถ้ามีการศึกษาที่ถูกต้องเด็กจะหลุดพ้นจากการเสพติด ขึ้นมาสู่การใฝ่ศึกษา และมีความสุขจากการเรียนรู้ เด็กจะไม่เร่ร่อนมาก พ่อแม่จะคอยเป็นแรงหนุน อยู่เบื้องหลังเพียงคอยถามให้เด็กคิดว่าอยากทำอะไร มากกว่าถามว่าอยากได้อะไร การจูงใจหรือโน้มน้าวเพื่อแสดงให้เด็กได้เห็นถึงประโยชน์ของการทำสิ่งใด ๆ ที่ดีที่เป็นไปเพื่อฝึกตนนั้นมีได้ทั้งการถาม การพูดให้ฟัง การทำให้ดู การแนะนำตัวอย่างอื่น ๆ ให้เด็กได้ไปเห็น หรือแม้กระทั่งปัจจุบันดูได้จากสื่อต่าง ๆ ที่นำเสนอในทางที่เป็นไปเพื่อพัฒนาเด็กและสังคม การโน้มน้าวด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เป็นไปเพื่อฝึกตนเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขของชีวิตนี้ ถือเป็นการสอนและฝึกเด็กในการดำเนินชีวิต ที่ให้เป็นไปเพื่อบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ว่าอรรถ หรือ อรรถ ๓^{๕๓} คือ

ก) ทิฐุธรรมมีกัตตะ(ประโยชน์ในโลกนี้)

ข) สัมปรายิกัตตะ(ประโยชน์ในโลกหน้า ประโยชน์ขั้นสูง)

ค) ปรมัตตะ (ประโยชน์สูงสุด คือพระนิพพาน)

และจุดมุ่งหมายของอรรถนี้เป็นไปเพื่อ ๓ ด้าน^{๕๔} คือ

ก) อัตตัตตะ(ประโยชน์ตน)

ข) ปรัตตะ(ประโยชน์ผู้อื่น)

ค) อุภยัตตะ(ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย)

^{๕๓}ที.ปา.(ไทย)๑๑/๑๓๖/๑๓๗.

^{๕๔}พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๑.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)ได้อธิบายจุดหมาย หรือผลที่มุ่งหมายของมนุษย์ตามหลัก พุทธศาสนาที่ได้เรียกว่าอัตตะหรืออรต ๓^{๕๕} นั้นดังนี้

ก) ทัณฺณฐัมมิกัตตะ(temporal welfare)เป็นประโยชน์ขั้นต้น เป็นการกระทำเพื่อ ต้องการประโยชน์ให้เกิดในปัจจุบัน ในโลกนี้ หรือได้รับความสุขความเจริญในขณะที่ยังดำรงชีวิต อยู่เป็นจุดหมายขั้นตาเห็น พึงให้เกิดมีโดยธรรม เกิดประโยชน์สุขโดยชอบทั้งแก่ตนและผู้อื่น เช่น ให้มีสุขภาพดี ให้สามารถเรียนจบตามที่มุ่งหวัง ให้มีเงินมีงานมีอาชีพที่สุจริต มีสถานภาพทางสังคม ดี มีเพื่อนฝูงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้คน มีครอบครัวที่ผาสุก

ข) สัมปฺรายิกัตตะ(spiritual welfare)เป็นประโยชน์ขั้นสูง เป็นการกระทำเพื่อ ต้องการประโยชน์ให้เกิดในเบื้องหน้าหรือภพหน้า เป็นจุดหมายขั้นเลาตาเห็น ด้วยการนำทรัพย์ ภายนอกมาพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยฝึกตนทำความดีให้ถึงพร้อม เพื่อเป็นพละปัจจัยที่มั่งคั่งของทรัพย์ ภายในติดตามเจ้าของไปทุกสถานทีเช่น ความอบอุ่นซาบซึ้งใจ ความภูมิใจ ความอึ้งใจ ความกล้าหาญมั่นใจที่ได้ทำกรรมดี

ค) ปรมัตตะ (final gold)เป็นประโยชน์ขั้นสูงสุดประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นจุดหมาย ขั้นสูงสุดเน้นการพบความสุขอย่างยั่งยืนโดยเข้าถึงมรรค ผล นิพพานไม่หวั่นไหวไปตามความผันผวน ไม่ผิดหวังเศร้าบิบบิ้น ปลอดภัย สงบผ่องใสชื่นบาน เป็นอยู่และกระทำการด้วยปัญญา ถ้า บรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่๒ขึ้นไปเรียกว่าเป็นบัณฑิต และเมื่อทำประโยชน์ควรให้ได้ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่นและท้ายที่สุดคือได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่ายคือประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือ สังคม เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมายทั้ง ๓ขั้นดังกล่าวเมื่อประโยชน์ทั้ง ๓ ด้าน ประสานเกื้อกูลกันก็จะทำให้บุคคลนั้นเป็นคนเก่ง ที่มีความรับผิดชอบ และมีความสุขอย่าง แท้จริงตราบใดที่จิตใจของวัยรุ่นหรือของมนุษย์เรายังต้องการไฟฟ้า ต้องการเสียง ต้องการได้ใน ภาวะเช่นนี้เราต้องเรียนรู้ การเรียนรู้ก็กระแสที่เกิดขึ้นต่อเนื่องของการอยากปรับตัว เป็นกระแส ของการอยากละเว้นอยากหลีกเลี่ยงหรืออยากยอมรับ การเรียนรู้จึงต้องมีสมาธิมุ่งมั่นใส่ใจ ประเด็น สำคัญคือจิตใจต้องเข้มแข็งต้องคิดว่าการเรียนรู้เพื่อเป็นการพัฒนาตนให้มีชีวิตอยู่^{๕๖} การอยาก เรียนรู้ และการอยากทำให้มันดี อยากให้มีประโยชน์บรรลุจุดหมายนั้นมันเป็นความอยากที่เป็น เรื่องต่อเนื่องกัน ความอยากหรือความปรารถนานี้เป็นความใฝ่ดี เป็นสิ่งที่เป็ณกุศลธรรมเป็นฉันทะ

^{๕๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต(A Constitution for Living),หน้า ๘-๙.

^{๕๖} กฤษณมูรติ,แห่งความเข้าใจชีวิตและการศึกษาที่แท้จริง,แปลโดย โสริธิ์ โพธิแก้ว, หน้า ๒๓๗-

พ่อแม่และสังคมรอบข้างต้องสอดส่องและสนับสนุนเด็กให้กระทำตามที่เขายกให้มันดินนั้นไปในทิศทางที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เด็กก็จะรู้ทิศทางรู้ประโยชน์ รู้จักรับผิดชอบและรู้ว่าสิ่งนี้ควรเป็นอย่างไร ควรแก้ไขอย่างไรและจะใช้ชีวิตอยู่กับมันอย่างเป็นสุขได้อย่างไร

๒) พรหมวิหาร ๔

องค์ธรรมที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาการตั้งครุฑในวัยรุ่น ต้องนำพรหมวิหาร ๔ มาปรับใช้เป็นพื้นฐานในการบริหารจัดการกลยุทธ์เทคนิคต่าง ๆ จะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปในเชิงบวก อยากให้ทุกฝ่ายพบทางออก รายละเอียดของพรหมวิหาร ๔ ดังกล่าวไว้แล้วข้างต้น

๓) บุคคล ๔^{๕๗,๕๘}

การอบรมขัดเกลาอุปนิสัยใจคอ หรือการพัฒนาบุคลิกภาพของวัยรุ่นและเยาวชนถือเป็นเรื่องที่สำคัญ เพื่อให้วัยรุ่นบรรลุถึงความเป็นผู้คิดดี ใฝ่ดี สุขภาพจิตดี แม้การพัฒนาบุคลิกภาพของวัยรุ่นและเยาวชนจะใช้พรหมวิหาร ๔ มาเป็นหลักในการช่วยขัดเกลา เบื้องต้นบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาต้องเข้าใจกลุ่มวัยรุ่นก่อนว่า เขาเป็นผู้ที่มีพื้นฐาน มีความสามารถจะรับและเรียนรู้ในสิ่งที่เราต้องการปรับแก้ได้เพียงใด เพื่อที่จะได้เตรียมเทคนิควิธีการต่าง ๆ ในการพัฒนาบุคลิกภาพ ในการขัดเกลาอุปนิสัย หรือให้การปรึกษาพูดคุยโน้มน้าว ในทางพระพุทธศาสนาได้จัดประเภทบุคคลไว้ ๔ แบบ เปรียบบุคคลทั้งหลายว่ามีพื้นฐานทางปัญญาหรือทางความคิดจิตใจต่างกันเปรียบดังดอกบัว ๔ เหล่าดังนี้

ก) อุคฆฏิตัญญู (the genius : the intuitive) ผู้ที่พอยกหัวข้อก็รู้ ผู้รู้ผู้เข้าใจได้ จับพลันเปรียบดังดอกบัวที่โผล่พ้นผิวน้ำ พอดีแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนี้

ข) วิปจิตัญญู (the intellectual) ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ ผู้รู้และเข้าใจเมื่อขยายความ และอธิบายความพิสดาร ออกไป เปรียบดังดอกบัวที่ตั้งเสมอพื้นน้ำรอการเบ่งบานในวันรุ่งขึ้น

ค) เนยยะ (the trainable) ผู้ที่พอจะแนะนำได้ ผู้รู้และเข้าใจเมื่อชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ด้วยวิธีการฝึกสอนอบรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป เปรียบดังดอกบัวที่จมอยู่ใต้ผิวน้ำรอเวลาที่เลื่อนขึ้นจากผิวน้ำและเบ่งบานในวันที่สามหรือวันต่อไป

ง) ปทปรมะ (an idiot) ผู้มีปัญหา สอนให้รู้ได้แต่เพียงตัวบทหรือพยัญชนะหรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจหรือรู้ความหมายเปรียบเหมือนบัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำอยู่ใต้น้ำติดโคลนตม ไม่มีโอกาสขึ้นมามาน เป็นอาหารของปลาและเต่า

^{๕๗} ธี.ม(ไทย)๑๐/๖๕/๓๕.

^{๕๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๓.

ดังนั้นแม้ว่าบุคคลทั้ง ๓ เหล่าแรกจะมีพื้นฐานทางจิตใจที่แตกต่างกัน หากได้รับการขัดเกลาอย่างเหมาะสมก็สามารถเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยกันทั้งสิ้น วิษณุก็เช่นเดียวกันผู้ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคำนี้ต้องอยู่เสมอว่าการแก้ไขปัญหานี้ต้องอาศัยความรู้ทางวิชาการ ต้องอดทน ต้องมีศิลปะและกลยุทธ์เพื่อชี้ทาง ชักจูง กล่อมเกลา ฯลฯ ให้วิษณุได้เรียนรู้จักตนเอง รู้จักบทบาทหน้าที่และเมื่อเขาค้นพบตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง (self esteem) อย่างแท้จริงและยั่งยืน เขาสามารถหมั่นพิจารณาสังขารของชีวิตที่ได้ผ่านเข้ามาในชีวิตประจำวันให้เป็นปกตินิสัย โดยอาศัยการฟัง การสนทนา การศึกษาท่องจำพระสูตรหรือพุทธสุภาษิต สุภาษิต คำพังเพย ที่อ่านแล้วเกิดความประทับใจ นำมาใช้กับวิถีชีวิต (life style) ประจำวันของตนเอง ได้ก็จะช่วยให้การแก้ไขปัญหานี้สำเร็จตั้งแต่รากเหง้าของปัญหาเลยทีเดียว การพัฒนาตนของวิษณุที่ได้ผลจึงต้องมาจากใจของวิษณุจริงๆ ว่าต้องการพัฒนาตนและมีบุคคลรอบช่วยชี้ทางและคอยสนับสนุน^{๕๕} ด้วยเหตุนี้ในพุทธศาสนาจึงเริ่มฝึกตนด้วยการให้พิจารณาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสื้อผ้า หน้า ผม ฯลฯ ว่าเรากินเราใช้เพื่ออะไรตอบตัวเองให้ได้แล้วพฤติกรรมนิสัยต่าง ๆ ก็จะมาสอดคล้องกันทำให้เด็กไม่กินไม่อยู่ เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการ โก่งที่เป็นการฟุ้งเฟ้อ แม้จะถูกชักพาไปในกระแสโลกที่มีค่านิยมอะไรก็ตาม แต่เขาก็ไม่หวั่นไหวกินอยู่อย่างมีความมั่นใจในตนเอง เพราะรู้จักความจริงที่แท้จริงและมีปัญญารองรับจึงเป็นความมั่นใจที่แท้จริงของเด็ก การศึกษาที่แท้จริงอย่างนี้ต้องเริ่มที่ครอบครัว เพราะเป็นพื้นฐานที่สอนได้ถูกต้องตามหลักความจริงของธรรมชาติ และสามารถทำให้เกิดบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ขึ้นมาในบ้าน เป็นความสุขความกลมเกลียวและความอบอุ่นในครอบครัวทางพระเรียกว่าเกิดเป็นศีลขั้นต้น^{๖๐}

๔) จริต ๖

การฝึกฝนเด็ก หรือการพัฒนาบุคลิกภาพเด็ก ต้องพัฒนาบุคลิกภาพทั้งทางกายและทางใจแก่เด็ก พระพุทธศาสนาถือว่าละทิ้งจิตใจเป็นใหญ่สำคัญอยู่ที่ใจดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า ทุกสิ่งมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จด้วยใจ หากมีจิตใจดีจะพูดจะคิดก็เป็นไปในทางที่ดี หากมีใจชั่วจะทำหรือพูดก็เป็นไปในทางที่ชั่ว นักจิตวิทยาตะวันตกหลายท่านได้ยกย่องพระพุทธเจ้าว่าเป็นบุคคลที่เข้าใจธรรมชาติมนุษย์อย่างลึกซึ้ง แนวคิดในการพัฒนาบุคลิกภาพในศาสนาพุทธมีความหลากหลายเพื่อบุคคลหลายหมู่หลายระดับ ทฤษฎีบุคลิกภาพตะวันตกหลายเล่ม

^{๕๕} แสงสุริย์ ลำอานกุล, จิตวิทยาบุคลิกภาพยุคปฏิรูปเล่ม ๔ : การประจักษ์แจ้งในตนเองตามทัศนะจิตวิทยาทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ ; ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๑-๒๕๕๒), หน้า ๑๑๘-๑๒๐.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ภูมิชีวิต, หน้า ๑๑๕-๑๒๐.

ได้ยกย่องความรู้ในศาสนาพุทธ การพัฒนาบุคลิกภาพทางกายเป็นสิ่งที่เข้าใจง่ายกระทำได้ค่อนข้างเป็นรูปธรรม แต่การพัฒนาบุคลิกภาพทางใจเป็นสิ่งที่ต้องเข้าใจและใช้เวลาจึงจำเป็นที่ต้องฝึกทำ จำเป็นต้องรู้พื้นฐานทางด้านจิตใจ หรือรู้จักนิสัยหรือความประพฤติของคนซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่าจิต^{๖๑}

บิดามารดาหรือผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ต้องมีการนำเทคนิคต่าง ๆ มาใช้ในการแก้ไขปัญหา การให้การปรึกษาหรือการจัดค่าย จัดกิจกรรมกลุ่ม จัดบริการสังคมสงเคราะห์ จัดตั้งชมรมหรือสโมสรต่างๆ ที่เป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาวัยรุ่นนี้ พุทธศาสนาให้แนวทางแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องว่าถ้าจะเข้าไปให้บริการหรือให้คำแนะนำสั่งสอนโดยจะทำการเป็นขบวนการกลุ่มหรือรายบุคคลธรรมดาที่ควรนำมาใช้อีกบทหนึ่งคือเรื่องจิตเบื้องต้นของมนุษย์ทุกคนทั่วไป เพื่อให้คำพูด คำปรึกษาหรือกิจกรรมที่ดำเนินการนั้นถูกใจหรือ “โดนใจ” วัยรุ่นมากที่สุดคือทำให้ตรงจิตเขามากที่สุดเพื่อสามารถแทรกสิ่งที่เราต้องการให้เขาปรับปรุงพัฒนาตนได้ จิตจึงหมายถึงประเภทความประพฤตินิสัยของคนทางพระพุทธศาสนาแบ่งจิตเป็น ๖ แบบคือ^{๖๒}

ก) รากจิต คือพวกรักสวยรักงาม มักทำอะไรประณีตเรียบร้อยและใจเย็น คนพวกนี้ชอบทำงานที่ใช้ความละเอียดประณีต บทธรรมที่ใช้ก็คืออสุภกรรมฐาน และกายคตาสติ

ข) โทสจิต คือพวกใจร้อน ชอบความเร็วและมักหงุดหงิดง่ายถ้าถูกขัดใจ คนพวกนี้ชอบทำงานที่ต้องใช้ความเร็ว บทธรรมที่ใช้ก็คือการเจริญเมตตา หรือพรหมวิหาร๔

ค) โมหจิต คือพวกเขลาซึ่ม ขาดความกระตือรือร้น ทำงานอืดอาดเฉื่อยชา ฟุ้งแกว ด้วยการให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู

ง) สัทธาจิต คือพวกเชื่อง่าย เวลาามีข่าวเรื่องแปลกแต่จริง-เชื่อหรือไม่ พวกนี้จะเชื่อก่อนใคร คนพวกนี้ถ้าชอบใครจะทำงานให้เต็มที่บทธรรมที่ใช้ก็คืออสุภกรรมฐานที่ชักนำไปในสิ่งที่ควรแก่การเลื่อมใสและความเชื่อที่มีเหตุผล เช่นความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า นิमितที่น่าเลื่อมใส ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์และศีลของคนที่น่าเลื่อมใส

จ) พุทธิจิตหรือญาณจิตคือพวกใฝ่รู้ เป็นคนช่างสงสัย รักการศึกษาค้นคว้าความรู้ มักต้องการรายละเอียดมากกว่าคนอื่น คนพวกนี้ถนัดด้านวิชาการ บทธรรมที่ใช้ก็คืออสุภกรรมฐาน

^{๖๑} ศรีเรือน แก้วกังวาล, ทัศนวิจิตวิทยาบุคลิกภาพ(ผู้เรา ผู้เขา), พิมพ์ครั้งที่๑๕, (กรุงเทพฯ ; สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐๓.

^{๖๒} พระเทพเวที (ประยุทธ์ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า๒๒๒.

ส่งเสริมแนะนำให้ใช้ความคิดในทางที่ชอบ ธรรมอันเป็นนิมิตแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์มีอาการเป็นอนัตตา

๓) วิตกจริต คือพวกช่างกังวล จับจด ฟุ้งซ่าน เป็นคนไม่กล้าตัดสินใจมักปล่อยเรื่องค้างเป็นเวลานาน โดยไม่ยอมลงนามหรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งบทรธรรมที่ใช้แก้หรือแก้กฏคือการเจริญอานาปานสติ

จุดสำคัญของการสอนธรรมะต้องสอนให้ถูกกับจริตของผู้เรียน วิทยุณกลุ่มที่เราจะต้องเข้าไปช่วยแก้ปัญหาเป็นคนจริตใดหากสอนไม่ตรงกับจริตการสอนก็ไม่สัมฤทธิ์ผล ในความเป็นจริงคนคนหนึ่งอาจมีหลายจิตรวมกันอยู่แต่ก็จะเป็นจิตที่คล้าย ๆ กันหรือเป็นจิตที่สร้างบุคลิกภาพให้เกี่ยวเนื่องกัน เช่นสัทธาจิตกับราคะจิตก็จะคล้ายกัน พุทธิจิตกับโทสจิตก็มักจะใกล้เคียงกัน พระพุทธเจ้าก่อนจะแสดงธรรมแก่ใครนั้น พระองค์ทรงตรวจดูจิตของบุคคลนั้นเสียก่อนเพื่อให้สอดคล้องกับบุคคลนั้น และบุคคลนั้นก็จะบรรลุธรรมในแต่ละขั้นหรือจนถึงสำเร็จพระอรหันต์

การตรวจดูจิตของพระพุทธเจ้าเมื่อนำมาประยุกต์กับการแก้ไขปัญหานี้ น่าจะคล้ายกับบางกระบวนการของการให้การปรึกษาการให้การปรึกษาเป็นกลวิธีในการช่วยเหลือ แก้วรัตน์ที่เข้ามาใช้บริการให้การปรึกษาเพราะการให้บริการนี้ไม่ว่าในสถานศึกษาใดเช่นในงานแนะแนว หรือในสถานบริการสุขภาพในคลินิกให้การปรึกษา จะทำแก่ผู้รับบริการเป็นรายบุคคล การให้การปรึกษาผู้ให้การปรึกษาจะเก็บข้อมูลตั้งแต่วัยรุ่นเดินเข้ามา ดูการแต่งตัว ดูอาการปฏิกิริยา การพูดคุย การแสดงออกทั้งสีหน้าท่าทาง น้ำเสียง แววตา ฯลฯ แล้วประมวลหรือวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นว่าวัยรุ่นรายนี้มีบุคลิกภาพเช่นไร เป็นคนมีนิสัยอย่างไร เมื่อทราบแล้วก็จะค้นหาทางออกของปัญหาของวัยรุ่นรายนี้ว่าควรแก้ด้วยกลวิธีใด ควรใช้เทคนิคหรือศิลปะใด ควรใช้เวลาานเท่าใด และควรใช้อะไรอื่นใดเข้ามาช่วยแก้ไขอีกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการคือให้สอดคล้องกับปัญหาของวัยรุ่นรายนั้นๆ

แต่ในท้องถิ่นในชุมชนมีผู้คนอยู่อาศัยร่วมกัน การยึดถือจารีตประเพณี ความเชื่อต่างๆ ที่ปฏิบัติถ่ายทอดกันมาหลายรุ่นหลายสมัย ก็ช่วยให้เข้ามาเป็นหลักคิดที่ดีที่จะช่วยป้องกันปัญหานี้ได้เป็นเบื้องต้น หลักคิดบางประการที่มาจากความเชื่อและปฏิบัติจนเป็นจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา^{๖๓} ช่วยไม่ให้เกิดความผิดพลาดได้ในการครองตน แต่ในคนรุ่นปัจจุบันอาจจะเลวหรือหลงลืมหรือเห็นเป็นเรื่องไม่สำคัญปัญหาจึงเกิดขึ้นมาในสังคม หลักของจารีตประเพณีในกลุ่มชนอาจ

^{๖๓} มณี พยอมยงค์, ความเชื่อและประเพณีของล้านนาไทย ใน ล้านนาไทย : อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์, (เชียงใหม่:ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๕-๒๕๒๖), หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

เกิดขึ้นจากคำสอนของพระศาสดาในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เช่นเกิดจากหลักของศีลหรือจากการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลักคิดประการหนึ่งที่เป็นความเชื่อจนเป็นจารีตประเพณีที่นำไปสู่การปฏิบัติซึ่งป้องกันปัญหาได้ก็คือ หลักความเชื่อเรื่องการทำผิด มีการกำหนดการกระทำที่เป็นไปเพื่อไม่ให้เกิดการทำความผิดจากกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เช่น การผิดผี ผิดฮีด ผิดป่า ผิดบ้าน ผิดเมือง ผิดครู ผิดอาชญา ผิดกฎ ความผิดที่ยึดถือกันมาและเกี่ยวข้องกับปัญหาการคบกันฉันท์คู่สาวนี่ก็คือการผิดผี การผิดผีคือผิดประเพณีหญิงสาวถูกล่วงเกินถึงขั้นจับมือถือแขนหรือเสียตัว ชาวล้านนาไทยแต่โบราณถือว่า ผีปู่ย่า ตายาย เป็นอารักษ์ เฝ้ารักษาบ้านเรือนและลูกหลาน หากหนุ่มสาวกระทำการสมสู่โดยญาติผู้ใหญ่ไม่ทราบประเภทลักลอบเรียกว่าทำผิดผีบ้านผีเรือน เป็นการขาดความเคารพยำเกรง ฝ่ายหญิงต้องบอกญาติผู้ใหญ่ ให้ฝ่ายชายมาทำการขอขมาสักการะผีจึงจะพ้นจากความผิด เชื่อกันว่าหากไม่บอกกล่าวชายทำล่วงเกินแล้วเจ็บเสียผีจะมาทำร้ายคนในบ้านให้เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นอันตรายนานับประการ คนจะก้าวหน้าได้ต้องสร้างศรัทธาเชื่อมั่นก่อนให้เป็นด่านแรกจึงจะบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ในความเชื่อนั้นแยกไว้ทั้งส่วนดีและส่วนเสีย ส่วนดีหากประพฤติปฏิบัติก็จะเกิดมงคล ส่วนสิ่งชั่วร้ายหรือการทำผิดห้มนำมาปฏิบัติจะเกิดความทุกข์และมีอันตราย

จากหลักธรรมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมที่ใช้กับตัวของวัยรุ่นเอง หลักธรรมที่บิดามารดาควรนำมาใช้กับชีวิตครอบครัว และหลักธรรมที่บุคลากรผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งความเชื่อบนธรรมเนียมจารีตประเพณีของท้องถิ่นนั้น นับเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาและข้อควรปฏิบัติที่เชื่อมโยงถึงกัน ควรนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกันไป การนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามาใช้ให้สอดคล้องกับกับขนบธรรมเนียมและความเชื่ออย่างถูกวิธี ถูกความหมายก็จะได้ประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และสามารถทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน